

ARAP BÜROSU'NUN GİZLİ RAPORLARI: ARAP BÜLTENİ*

Nazmiye YOZGAT**

Cengiz KARTIN***

Öz

Bu çalışma, I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz istihbaratının yurtdışı (MI6) kollarından olan Arap Bürosu'nun gizli yayım organı olan Arap Bülteni üzerine bir incelemedir. 1915'te ilan edilen Osmanlı cihadına karşı etkili bir mücadele yöntemine ihtiyaç duyan Londra, savaş süresince Orta Doğu'daki dengeleri elinde tutabilmek amacıyla Mısır Yüksek Komiserliğine bağlı İstihbarat Servisi'nin bir kolu olarak Arap Bürosu'nu kurdu. 1916-20 tarihleri arasında faaliyet gösteren Büro, 1914'ten önce toplanan istihbaratın çoğu için merkezi depo haline geldi ve düzenli olarak basılan Arap Bülteni de dahil olmak üzere çok sayıda materyal üretti. İlgili askeri ve siyasi personele gönderilen Arap Bülteni, Arabistan başta olmak üzere Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki istihbarat raporları, kabile, topografya ve biyografi çalışmaları, şahsiyetler ve bölgesel konular hakkında akademik makaleler, yabancı gazetelerden çeviriler ve editörün yorumlarını içeriyordu. Bülten, Arap Bürosu'nun bütün izlenim ve kaygılarını taşımakta olup, büyük ölçüde bölgedeki istihbarat uzmanlarından alınan rapor ve haberlerden oluşuyordu. Bülten'in müttefiklerce ifşa olması tartışılrsa da Orta Doğu özellikle de Arabistan'daki gelişmelerin anlaşılmasında tarihçilere katkısı tartışmasıdır.

* Bu makale, Nazmiye Yozgat'ın Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında devam eden "Arap Bürosu ve Faaliyetleri 1916-1920" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar, Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, nazmiyeyozgat@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8106-1790>. Kayseri, Türkiye.

*** Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cengizkartin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3457-6916>. Kayseri, Türkiye.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Orta Doğu, İstihbarat, Propaganda, Arap Bürosu.

Confidential Reports of The Arab Bureau: Arab Bulletin

Abstract

This study is an examination of the Arab Bulletin, the secret publication of the Arab Bureau, one of the overseas (MI6) branches of British intelligence during World War I. London, which needed an effective method of struggle against the Ottoman jihad declared in 1915, established the Arab Bureau as a branch of the Intelligence Service of the Egyptian High Commission to keep the balance in the Middle East during the war. The Bureau, which operated between 1916-20, became the central repository for most of the intelligence gathered before 1914 and produced many materials, including the regularly printed Arab Bulletin. The Arab Bulletin, which was sent to the relevant military and political personnel, included intelligence reports in the Middle East and North Africa, especially in Arabia, tribal, topographic and biography studies, academic articles, translations from foreign newspapers, and the editor's comments. The Bulletin carried all the impressions and concerns of the Arab Bureau and consisted mainly of reports and news from intelligence experts in the region. Although the disclosure of the Bulletin by the allies is debatable, its contribution to historians in understanding the developments in the Middle East, especially in Arabia, is indisputable.

Keywords: England, Middle East, Intelligence, Propaganda, Arab Bureau.

Giriş

20. yüzyılın başlarında Mısır ve Hindistan bölgeleri İngiltere için Doğu'da iki önemli kilit noktası ve muhtemel bir çatışmada korunması gereken bölgelerdi. İngiltere uzun bir askeri ve diplomatik mücadele ile elde ettiği kazanımlarını I. Dünya Savaşı sonunda kaybedebilirdi. Bölgedeki İngiliz hakimiyetini korumak adına İngiliz görevlileri sıkı bir istihbarat ağına sahiplerse de Mısır ve Hindistan'daki İngiliz Genel Valilikleri arasında sistemli bir iş birliği gerçekleştirilemediği gibi Türk ve Alman görevlilerinin propaganda faaliyetleri İngiltere tarafından endişe ile takip edilmekteydi. Panislamizm veya İttihad-ı İslam faaliyetlerine karşı İngiltere tarafından Hindistan, İran, Kuzey Afrika başta olmak üzere cihat ve dinin etkileri

noktasında karşı tedbirler, daha Osmanlı savaşa girmeden Arap şeyhleri ve gizli örgütleri ile görüşmeler şeklinde görülmekteydi.

İngiltere'nin Doğu politikasının şekillenmesinde yetki ve sorumluluk noktasında Londra, Kahire ve Simla (Hindistan) arasında yaşanan mücadelede savaş sırasında Kahire'deki İngiliz görevliler Arap Bürosu ile Yakındoğu'daki İngiliz istihbarat ve propaganda yönetiminin merkezi olma yolunda bir adım öne geçmişlerdi. Arap Bürosu'nun kurulma teklifi ise Sir Mark Sykes'dan gelecektir (Polat, 2010: 103-105).

7 Ocak 1916'da İmparatorluk Savunma Komitesi'nin Whitehall'da yaptıkları toplantıda Arap Bürosu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Mark Sykes tarafından sunulan büronun işleyiş ve fonksiyonlarının yer aldığı rapor da kabul edilmiştir. Kahire'deki Sudan İstihbarat Departmanı'nın devamı olarak kurulması kararı alınmıştır. Dışişleri ile iletişimi ise Kahire'deki Yüksek Komiserlik vasıtasıyla olacaktır (FO 882/2- ARB/15/3; IOR/L/PS/10/576).

Büro, Dışişleri Bakanlığı için küçük bir haber alma merkezi olarak ve savaş kadrosunun düzenlenmesi için kurulmuştur. Genel kurmaylığa bağlı istihbarat birimlerinden biri idi. Masrafları Bahriye Nazırlığı tarafından karşılanmakla birlikte Dışişleri Bakanlığına karşı sorumluydu. Arap ülkelerinde casusluk ve propaganda örgütü olan Arap Bürosu, geniş bir yetkiye ve yetki alanına sahipti. Büro'nun kuruluş amaçlarının Yakındoğu'daki İngiliz politikasını uyumlu hale getirmek; Hindistan Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Savaş Bakanlığı, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, CID, Koloniler Bakanlığı ve Hindistan Hükümeti'ni bölgedeki Türk ve Alman politik eğilimleri hakkında bilgilendirmek; Hintli olmayan Müslüman halk arasında İtilaf devletleri ve İngiltere lehine propagandayı koordine etmek ve eşzamanlı olarak Hindistan'ın Müslüman nüfusunun hassasiyetlerini gözlemlemek olduğu görülmektedir (FO 882/2; IOR/L/PS/10/576).

Büro, Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere Aden ve Mezopotamya komutanlarına, İskenderiye'deki istihbarat görevlisine, Mısır Yüksek Komiserine, Hindistan Hükümetine, Sudan Genel Komutanına haftalık rapor hazırlayacaktı. Büro, Londra'daki Basın Bürosu ve tarafsız devletler basınında kullanılmak üzere materyal

temin edecekti. Düzenli istihbarat ve propaganda üretmek ve bu görevi tek elde toplama amacı taşınmaktaydı (FO 882/2; IOR/L/PS/10/576).

Kahire'deki Savoy Hotel'in üç odası büroya tahsis edilecektir. Büro, McMahon-Şerif Hüseyin görüşmeleri ile başlayan süreçteki Türk karşıtı politika ve propaganda üretilmesi ihtiyacını karşılayacaktır. Büro'nun kurulmasıyla sabık Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile iletişim ve Arap hareketinin koordinasyonu da Arap Bürosu aracılığıyla yürütülecekti. Şerif isyanının her türlü teknik alt yapısı burada hazırlanmıştı. Büro, kısa sürede geniş bir coğrafya üzerinde İngiliz politikasının uygulama merkezi haline gelecektir. Bölgedeki Türk ve Alman istihbarat uzmanlarının faaliyetleri hakkındaki bilgileri haftalık raporlar halinde sunmuşlardır. Ortadoğu'nun ünlü İngiliz istihbarat uzmanları da büroya katılacaktır. Arap Bürosu'nun yayın organı olan Arab Bulletin de genellikle sahadaki istihbarat uzmanlarından alınan haberler ile oluşturulmuştur (Çabuk, 2019: 1130-1143).

Arap Bürosu istihbarat uzmanları Thomas Edward Lawrence, Gertrude Bell, David Hogarth vd. Arap aşiretlerinin künyelerini, zafiyetlerini listelediler. Askeri, siyasi ve yerel casuslar vasıtasıyla geniş ölçekli veriler toplayarak İngiltere'nin bölgedeki siyasi ve askeri politikalarının alt yapısını oluşturmuşlardır. Arap Bürosu yaklaşık dört yıl faaliyet göstermişse de bölgedeki Batılı güçlerin istihbarat ve yönlendirmeleri onunla sınırlı kalmamıştır ve devam etmiştir. Büro faaliyetleri ile neticede Arapça konuşan Osmanlı coğrafyasının yeni sınırlarının belirlenmesinde de etkili olacaktır.

Sınırların çizilmesinde etkili olan Arap Bürosu'nun gizli istihbarat raporları olan Arap Bülteni hakkında tarafımızca yerli yabancı herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olup, bu çalışmayla Orta Doğu tarihine etki eden istihbarat bürosu hakkında daha fazla ayrıntıya ulaşılarak dönemin aydınlatılmasına katkı sağlamak hedeflenmektedir.

1. “Güncel Bilgi Müzesi”

Arap Bürosu, bir istihbarat ve propaganda organı olmanın ötesinde Orta Doğu'daki askeri operasyonlara ve İngiliz politikasına yön verip müdahil olurken

aynı zamanda bölge hakkında tarihi, coğrafi, ekonomik, siyasi, topografik ve epistemolojik veriler toplayan, oluşturan ve yayan bir rolü de üstlenmiştir. George Lloyd, büro için “*güncel bilgi müzesi*” ifadesine yer verirken onun benimsediği bu rolü tanımlamış olsa gerekir (Westrate, 1992: 87).

Savaş öncesinde Osmanlı coğrafyası hakkındaki istihbarat, misyonerler, tüccarlar, büyükelçi ve ateşeler, bilim insanları, maceracılar ve bölgedeki görevli ya da olmayan İngilizler tarafından sağlanmaktaydı. Bununla birlikte 1890’lardan itibaren yarım yüzyıl boyunca Oxford ve Cambridge üniversitelerinden mezun bir grup İngiliz eliti, İngiliz politikasına yön vermeye başlamıştı. İçlerinde Lord Albert Grey, Cecil Rhodes, Arnold Toynbee, Halford J. Mac Kinder gibi isimlerin olduğu bu grup, 1910’da Round Table’ı kurmuştu. 1919’da kurulan Chatham House’un (önceki adıyla The Royal Institute of International Affairs) içinde yapılanan bu grubun amacı, İngiltere’nin Güney Afrika’dan Mısır ve Hindistan’a kadar olan sömürge topraklarını birbirine bağlamaktı (Yılmaz, 2017: 47-48).

İstanbul’da görev yapan İngiliz büyükelçi ve ateşeleri de Osmanlı’nın kadeğinde önemli roller oynayacaklardır. Sir Aubrey Herbert, 1909 ayaklanmasının arkasındaki kişinin kendisi olduğunu yazacaktır. Sir Mark Sykes, Fransızlar ile Osmanlı topraklarını bölen meşhur anlaşmayı yapacaktır. Llyod George ise 1916’da İngiltere başbakanı olacak ve Lozan Barış Konferansı’nda önemli rol oynayacaktır (Yılmaz, 2017: 48).

Londra’da elit bir tabakanın oluşturduğu ilişkiler ağı, İngiliz sömürge topraklarındaki bilimsel çalışmalar ve istihbaratın omurgasını oluşturacaktı. "Keşif kardeşliği" olarak adlandırılan ilişkiler ağının birçoğu, "kardeşliğin" sivil ve resmi üyelerinin etkileşimi için önemli bir gayri resmi kurum sunan topluluğa üyelik için birbirlerini aday gösterdi. Bu topluluğun kişisel ilişkileri yurtdışına yayıldı. Leydi Anne Blunt, Kahire’de Gertrude Bell’in bir arkadaşıydı. The Times için çalışmadan önce P. Graves, Ronald Storrs ile aynı daireyi paylaştığı Kahire Mısır Gazetesi için muhabirdi. Leachman ve Shakespear, 1914’te Konstantinopolis’te buluşmuştu. Bell, Delhi’deki 1902’de Durbar’da Valentine Chirol, John Gordon Lorimer ve Sir Percy

Cox ile tanışmıştı. Orta Doğu'ya ilk yolculuğunu 1905 yılında, Türkiye'deki İngiliz konsolosları arasındaki arkadaşıyla kolaylaştıran Chirol'du. Bell, 1905 yılında Kudüs'te Mark Sykes ile tanışmıştı. Bell'in çocukluk arkadaşı Louis Mallet, Konstantinopolis'te büyükelçiydi (Hamm, 2012: 254).

Osmanlı Devleti ile savaşın başlaması, hızlı ve güvenilir istihbarat ihtiyacını doğurdu. Hiçbir İngiliz askeri Türk topraklarında uygun haritalar olmadan ve yerel Arap şeflerin desteği olmadan hareket edemezdi. Haritacılığın stratejik olarak kullanılması ve yerel Arap şeflerini kendi yanına çekme çabasında Britanya, hem Avrupalı müttefikleri hem de rakipleri karşısında bir avantaja sahipti. Bu avantaj, bilim insanları, maceracılar ve subayların savaş öncesi seyahatlerinin sonucuydu. Almanlar Müslüman dünyasının birçok yerine istihbarat uzmanları göndermiş olsalar da İngilizlerin yıllarca elde ettiği deneyime, uzmanlığa ve somut verilere sahip değildiler. Ayrıca Türk-Arap ilişkileri zayıflamıştı ve bu durum İngilizlere Arap milliyetçiliğini ve Türk karşıtı duyguları kendi amaçları için kullanma fırsatı sunuyordu (Hamm, 2012: 250).

1914'ten önce toplanan bu bilginin değeri çağdaşlar tarafından iyi anlaşılmıştı. 1927'de Kraliyet Coğrafya Derneği'nin bir toplantısında konuşan, savaş zamanı Kahire'deki askeri istihbarat başkanı Gilbert Clayton, Sir Percy Cox ve David Hogarth da dahil olmak üzere orada bulunanlara bu bilginin önemini hatırlattı: "*Hazırlık [T.E. Lawrence'ın başarıları] çok büyük miktarda bilginin toplanmasını gerektiriyordu. Aslında, Albay Lawrence'ın girişimlerinin başarısının çoğunu, Bayan Bell'in çok geniş bir eli olduğu bilgi ve araştırmaya bağlıyorum.*" Clayton'ın yorumu, Britanya'nın Orta Doğu'daki savaşı için 1914'ten önceki yılların hazırlıklarının önemini altını çiziyor (Hamm, 2012: 252).

1914'ten sonra İngiliz Dışişleri ve Savaş Bakanlıkları çok daha dar bir şekilde istihbarat işine odaklandı. Bunun sonuçlarından biri olarak 1916'da Dışişleri Bakanlığı'nın yetkisi altında Arap Bürosu'nun kurulması ile düzenli olarak basılan Arap Bültenleri de dahil olmak üzere çok sayıda materyal üretildi. Savaş Bakanlığı materyalleri de daha spesifik hale getirilmiş, günlük ve aylık istihbarat özetleri ve

raporları oluşturulmuştu (Hamm, 2012: 25). Kahire ve Londra'daki yetkililer yeni haritalar oluşturdular, rota raporları derlediler ve dağıtım için bir dizi el kitabı yayınladılar (Hamm, 2012: ii). Arap Bürosu tarafından “*Arabian Handbooks*” adı altında Hicaz, Yemen ve Asir Elkitapları derlendi ve dağıtıldı. Bu elkitapları ile kabileler hakkında daha fazla bilgi edinmek ve Avrupalı seyyahların dahi görmediği ancak kervan ticaretinin gerçekleştiği bilinen yolların tasvirinin derlenmesi mümkün oldu (Arab Bulletin, No. 37, 04 January 1917).

Savaş öncesi bölgede seyahat eden G. Bell, Shakespear ve doğa bilimci, haritacı Douglas Carruthers gibi araştırmacıların kabilelerin dağılımı, şeyhlerin ve savaş dönemi liderlerinin bölge yargı yetkileri ve sadakatlerine ilişkin ayrıntılı araştırma ve kartografik bilgilerin güncellendiği görülmektedir. Savaş sırasında Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nda üretilen harita ve el kitaplarında yer alan bilgiler, Arap Bürosu'nun ve Lawrence'ın başarılarının yanı sıra, Orta Doğu'daki askeri ve siyasi faaliyetlerin de çok daha büyük ölçekte temelini attı. Bu topluluğa bağlı istihbarat uzmanlarının önemli bir kısmı büro ile birlikte hareket etmekteydi. Yani, Kraliyet Coğrafya Topluluğu'ndaki deniz istihbarat ekibi, esasen Arap Bürosu'nun bir şubesiydi (Hamm, 2012: 249).

Büro'nun bir diğer faaliyeti de özellikle Arabistan coğrafyasında mevcut olan haritaları güncellemek ve yenilerini üretmektir. Bu haritaların bir kısmının Bülteni'de yayınlanmış olduğu ve savaş sırasında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Arap Bülteni'nin 1916 tarihli bir sayısı, “Hunter Haritası”nda bulunan bir dizi yere atıfta bulunarak, haritanın Arap Bülteni'ne erişimi olan herkes için hazır olduğunu belirtiyor (Hamm, 2012: 280). Türk ordusunun dağılımı hakkında harita hazırlamakla görevlendirilmiş olan Lawrence'ın hazırladığı haritalar da Arap Bülteni'ne eklenmiştir. Ayrıca Lawrence, 14 Aralık 1917 tarihli mektubunda Arap Bürosu'nun 500 yayını olduğunu ifade etmiştir (Çabuk, 2019: 1142).

Hindistan ile yaşadığı ve Şerif'in karşı karşıya olduğu sorunlara rağmen, Haziran 1916'dan savaşın sonuna kadar Arap Bürosu, yakın dönem bir tarihçinin "ilk

modern istihbarat savaşı" dediği şeyi yürüttü. Arap Bürosu'nun faaliyetlerinin genişlemesi, istihbaratın savaşın taktik ve stratejik yönleri üzerindeki etkisini ve istihbaratın politika oluşturmaya dahil edilmesini temsil ediyordu. Büro üyelerinin bölgesel uzmanlığı bu gelişmenin temelini oluşturuyordu. İlk modern istihbarat savaşının kovuşturulmasına yardımcı olan, çoğu daha sonra Arap Bürosu'na katılan gezginlerden, akademisyenlerden ve subaylardan toplanan savaş öncesi bilgi yığınlarıydı (Hamm, 2012: 252).

2. Arap Bürosu Özetleri

1916 yılı Mayıs ayında kurulan *The Arab Bulletin*, Arap Bürosu'nun gizli istihbarat yayını ve haftalık gizli Ortadoğu politika dergisiydi. Arap Bülteni, Genelkurmay Başkanlığı ile bağlantılı olarak Dışişleri Bakanlığı yetkisi altında genel olarak haftada bir kez yayınlanmasına rağmen olayların temposuna da bağlı olarak ay boyunca birkaç kez yayınlandı. Birçok sayısı iki güne bir basıldı. Diğer taraftan son sayıları ise ayda bir ya da iki ayda bir yayınlandı.

Arap Bülteni'nin ilk sayısında çalışma alanı "*Arap Bürosu Özetleri, Arap hareketini etkileyen Türkiye veya herhangi bir yerdeki herhangi politik olaylar ile ilgili çalışacaktır.*" şeklinde açıklanırken, yayının gizliliği ve düzensiz oluşu da belirtilmiştir: "*Bir seri numarası ile düzensiz olarak yayınlanacaktır. İçerikler sıkı bir gizlilikle tutulmalı, onların ekstraları ve diğer gizli özetler bile yapılmamalıdır. Bu durum Kahire Intrusive'e [Arap Bürosu] kadar bilgi verildi. İlgili aktif subaylar haricindekilere gösterilmemelidir*" (Arab Bulletin, No. 1, 6 June 1916).

Arap Bürosu başkan yardımcısı ve akıl hocası D.G. Hogarth, Bülten'in ortaya çıkış sürecini iki yıl sonrasında şu şekilde anlatmaktadır: "*Genelkurmay Kargâhı, İsmailia'da bir İstihbarat Bülteni yayınladı ve bu "Arap Bürosu Özetleri" nin başlangıçta bunun bir eki olması amaçlanmıştı. İlk önerisi Albay T.E. Lawrence tarafından yapılmıştır. Yarım düzine sayı Roneo ile daktilo edilen Genelkurmay modelini takip etti. Kısa süre sonra, basımında yaşanan aksaklıklar, kısmen sayfaların okunmasını zorlaştıran yeniden üretim sürecinin kusurlu yürütülmesinden, ancak*

daha çok küçük, gizli bir askeri personelin varlığından kaynaklandı. O zamanlar hafif bir işi olan Hükümet Basımevi'ndeki bu personel, Arap Bürosu Özetlerinin basımını asıl görevi olarak üstlenebildi. Bu şekilde basılan ilk sayı için yeni bir isim olan "Arap Bülteni" kabul edildi ve daha önce daktiloyla yazılmış sayılar seti tamamlamak için hemen ardından basıldığında, isim geriye dönük hale getirildi” (Arab Bulletin, No. 100, 20 August 1918).

“Arap Bürosu Özetleri” adıyla yayın hayatına başlayan bülten, Londra ve Orta Doğu'daki ilgili askeri ve siyasi personele ve ayrıca Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz bölgesindeki diğer diplomatik görevlilere gönderildi. 6 Haziran 1916 tarihli ilk baskısı, 25 nüsha basıldı. Dağıtım yapılan kurumlar arasında Mısır Residency, Dışişleri Bakanlığı, Savaş ve Hindistan Bakanlıkları, Amirallik, Londra'daki Askeri İstihbarat Direktörü, Hindistan Dışişleri Bakanı, Hartum ordusunun Serdar'ı, Hindistan'daki Dışişleri Bakanlığı Sekreteri, Aden ve Basra'daki Baş Siyasi temsilci, Somaliland Komiseri, Kıbrıs ve Mısır'da Yüksek Komiserler ve Hicaz bölgesine atanan askeri personel ve istihbarat memurları bulunmaktaydı (Arab Bulletin, No. 1, 6 June 1916).

Arap Bülteni'nin resmi olmayan okuyucu kitlesi çok daha genişti ve bu sayı neredeyse anında önemli ölçüde arttı. Bazı kişiler doğrudan kopya aldı: Albay C.E. Wilson, Ronald Storrs, Sir Percy Z. Cox, Yarbay Alfred Parker, Yarbay Sir Mark Sykes, Tuğgeneral Clayton ve T.E. Lawrence ve diğer bir avuç kişi. Bazı kişilerin ise gizliliği korumak adına kopya almasına izin verilmediği görülmektedir (Westrate, 1992: 104-105).

Ancak kısa süre sonra hangi departmana dağıtılacağı konusunda bir kavga patlak verdi. Bu, Arap Bülteni'nin oynadığı rolün önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir. David Hogarth'ın Temmuz 1918'da aldığı imzasız, tamamlanmamış bir mektup, Arap Bülteni'ni alamadığından şikâyet ediyor ve çok dezavantajlı olduğunu söylüyordu. Dolaşımı kısıtlama çabalarına rağmen, Bülten'in yirmi beş adet baskısının ötesine yayılması neredeyse anında başladı. Mark Sykes, Ağustos 1916'da yani ilk sayının basılmasından iki ay sonra, Hogarth'tan fazladan otuz kopya istedi. İlginç bir şekilde, bir yıl sonra Sykes, Londra'da Arap Bülteni'ni okuyan çok

sayıda insandan -yüze yakın- şikâyet etti ve baskı sayısının tekrar kısıtlanmasını istedi. Buna karşılık Arap Bülteni'nin gizli statüsü, müttefik devletlerden Fransız ve İtalyanların varlığını keşfetmesiyle daha da kötüye gidecekti (Westrate, 1992: 104-105). Buna karşılık İttifak devletlerinin özelde Almanların Arap Bülteni'nin varlığını bildiğine dair hiçbir gösterge bulunmamaktadır (Hamm, 2012: 275-276).

Bülten'in muhtemelen başlangıçta Londra'ya gelişi, Hogarth'ın Amirallik ile yakın bağları ve Deniz İstihbaratı aracılığıyla gerçekleşti. Kısa bir süre sonra, Sir M. Sykes'a yönlendirildi ve kendisi bültenin bazı bölümlerini Arap Raporuna ekleyecek ve bunları İmparatorluk Savunma Komitesi'ne sunacaktı. Savaşın sonunda, Bülten doğrudan Savaş Bakanlığı İstihbaratı'na ve oradan da ilgili çeşitli departmanlara gönderiliyordu. Nitekim, Whitehall'dan Hubert Young, "*W. [ar] O. [ffice]'in neden Arap Bürosu'na ya da yayınlarına bu kadar ilgi duyduğunu tam olarak anlamıyorum.*" diyecekti. 1919'da dağıtımındaki hususi hakları elinde tutan Dışişleri Bakanlığı, bu hakkı bir daha kaybetmemek adına harekete geçti (Westrate, 1992: 105-106).

Arap Bürosu'nun "gizli" düzenli haber özeti olan Arap Bülteni'nin ilk baskısı 6 Haziran 1916 tarihinde ve son baskısı 30 Ağustos 1919 tarihinde yayınlandı. 114 sayıdan oluşan *Arap Bülteni'nin* birinci ve dokuzuncu sayıları T.E. Lawrence'ın direktörlüğünde çıkarıldı. Bülten'in ikinci ile on altıncı sayıları arasındaki sayılar genel olarak D.G. Hogarth'ın yönetiminde, on yedi ile yüz on birinci sayılar arasındaki tüm sayılar ise Kinahan Cornwallis yönetiminde çıkarıldı. Yüz on ikinci sayı C.A.G Mackintosh direktörlüğünde, yüz on üç ve yüz on dördüncü sayılar ise H. Garland direktörlüğünde yayınlanmıştır.

3. Bülten'in içeriği

Arap Bülteni, işlenmemiş istihbarat bilgileri, Yakın Doğu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki istihbarat ve diğer görevlilerin gönderdiği istihbarat raporları, kabile ve topografya çalışmaları, siyasi ve biyografi çalışmaları, şahsiyetler veya bölgesel konular hakkındaki akademik makaleler, yabancı gazetelerden çeviriler, editörün açıklamaları ve yorumlarını içeriyordu. Bülten, siyasi ve askeri istihbaratla ilgili ola-

rak kültürel, etnik, dini, coğrafi şartları analiz ederek raporlaştırdı. Fas'tan Habeşistan'a ve Malezya'ya kadar geniş bir coğrafyayı kapsayan konular ele alındı. Bülten'in hemen hemen her sayısında ise Hicaz ile ilgili istihbarat bilgileri ele alınmaktaydı (Mohs, 2008: 10).

D.G. Hogarth, Arap Bülteni'nin 100. sayısında bülten hakkında bilgiler vermekte ve yayınlanma amaçlarını şu şekilde açıklamaktadır: *“Gerçek varoluş nedeni üç yönlüdür: “Birincisi, öncelikle Hicaz ve Arap İsyanı alanı (Kahire diğer Arap bölgelerinden daha yakın temas halindedir) ve diğerleriyle ilgili olmak üzere, istihbaratın gerekçeli ve mümkün olduğunca kesin özetlerini vermeyi amaçlamaktadır. İkinci olarak, Arap Bülteni, ilk elden ilgilenebileceği alandaki siyasi durumlar ve meseleler hakkında otoriter takdirler sunmayı amaçlamaktadır. Üçüncüsü, Araplar ve Arapça konuşulan topraklarla ilgili tüm taze tarihsel verileri kaydetmeyi ve korumayı, mevcut durumu açıklamaya yardımcı olabilecek bilgileri kayıt altına alarak unutulmaktan kurtarmayı amaçlamaktadır”* (Arab Bulletin, No. 100, 20 August 1918).

Hogarth'ın da belirttiği gibi Bülten'in birinci önceliği “Hicaz ve Arap İsyanı alanı” olacaktır. Bülten'in 5. sayısında Şerif isyanının başlangıcı anlatılırken -Şerif ailesinin aksine- iş birliği talebinin karşı taraftan geldiği izlenimi verilmektedir: *“1915 Temmuz'unda Mekke emiri Şerif Hüseyin İbn Ali'den Mr. Storrs aracılığıyla bir mektup alındı. Arap bağımsızlık davası ve bağımsız Arap bölgesinin kesin sınırlarını önermek için İngiliz Hükümeti'nin desteğini talep eden bir mektuptu... Bu mektuplar sonucundadır ki İngiltere Hükümeti, Arapça konuşulan bölgelerin bağımsızlığını desteklemeye gönüllü olduğunu açıkladı. Fakat kesin sınırın çizilmesi meselesini saklı tuttu... Biz emire ilk yardımı verdik, daha sonra planının olgunlaştığını söylediğinde, oğlu Abdullah'ın talebi üzerine Mr. Storrs, Yüzbaşı D.G. Hogarth ve Yüzbaşı K. Cornwallis'i Şerif ailesinin bir üyesi ile görüşmek üzere gönderdik ve son düzenlemeler üzerinde anlaşıldı. 6 Haziran'da Emir'in dördüncü oğlu Zeyd ile güvenilir bir görüşme gerçekleştirildi...”* Bu ve buna benzer istihbarattan Arap Bürosu elemanlarının isyanın başlaması, gelişimi üzerinde baş rolü oynadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır (Arab Bulletin, No. 5, 18 June 1916).

Şerif Hüseyin'in "25 Şaban 1334 tarihli bildirisi" onun tarafından önce İngiliz yönetiminin onayına sunulmuş daha sonra Haziran-Temmuz 1916'da Mekke'de basılıp dağıtılmıştır (Arab Bulletin, No. 9, 09 July 1916). Bülten'de *Mokattam*, *Reuter*, *El-Ahram* gibi gazetelerden Şerif isyanını destekleyen propaganda yazılarına da yer verilmiştir. Kahire istihbaratı bu gazeteleri "Yerel basındaki genel ifadeler, Türkiye için bir talihsizlik olan İttihat ve Terakki Komitesi ve onların Almanlarla birlikteliğinin adaletsizlik ve kötülüklereden neden olduğudur. Yazılardan daha fazla Arap tavrı ediniyoruz ve Arabistan'daki militan milliyetçiliği memnuniyetle karşılanmıştır." şeklinde yorumlayarak basın özetlerine yer vermiştir (Arab Bulletin, No. 7, 30 June 1916):

Şerif isyanı, bir topyekûn bağımsızlık mücadelesi şeklinde yansıtılmıştır (El-Ahram, 25 Haziran 1916): "Tarih bize gösteriyor ki isyanlar geçmişi yok ediyor ve yeni bir düzeni getiren reformcular ancak bunu başarıyorlar. Devrimciler çoğunlukla ileri giderler, fakat İttihatçılarda olduğu gibi çok azı ilerleyemedi. Bu komite Türkleri binlerce Ermeni'yi katlettikleri gibi, Araplara da katliam yapmaktadırlar. Bu reformcuların, Mekke şerifinin ve Arap emirlerinin harekete geçme zamanıdır ve onların kötü siciline dur deme zamanıdır. Hürriyetin gerçek ruhu, Hicaz'da, Necid'de, Kuveyt, Mohammerah, Saada ve Asir'de ayağa kalkmıştır" (Arab Bulletin, No. 7, 30 June 1916).

Şerif isyanı'nın Müslüman dünyasını parçaladığı izlenimi verilerek İngiliz yönetiminin desteğe devam etmesinin sağlanmak istendiği görülmektedir: "Tüm istihbarat uzmanları tarafından gelen son izlenim, Mekke'deki isyan haberleri son jenerasyonun El-Ezher'de dikkatle inşa ettiği Müslüman dayanışma yapısını harabe haline getirmiştir. Mütedeyyin Müslümanlar şaşkınlık içindedir ve politikacılar onların kendi aralarındaki aktif tartışmalarına önderlik etmektedirler. Neredeyse var olan kişi sayısı kadar düşünce bulunmaktadır ve isyan meselesi muallakta kaldığı sürece pratikte birliğe ulaşma şansı yoktur" (Arab Bulletin, No. 9, 09 July 1916).

Müslüman dünyasından Arabistan'daki gelişmelere verilen tepki de Bülten'de dikkatle izlenmiş, Şerif isyanı hakkında Müslüman kamuoyunun nabzı tutulmuştur: *“Hindistan Müslümanlarının görüşü- Şerif tarafından bir isyan hareketi beklenmediğinden Hindistan’da bomba gibi düştü ve şok etkisi yarattı. Haberlerde ilk başlarda ‘Deli saçmasından daha fazla itimat edilemez’ olarak görüldü ... Hindu Görüşü- Hindular doğal olarak haberlere güvenmiş değiller. Onların gazeteleri, Müslümanların memnuniyetsizliğine zevkle şaşırıklarını ifade etmektedirler...”* (Arab Bulletin, No. 15, 10 August 1916).

Bülten’de Arabistan’daki Türk taraftarı ya da Türk karşıtı olan kabile ve liderleri büro tarafından gruplandırılmıştır (Arab Bulletin, No. 44, 12 March 1917). Diğer taraftan sayıları yaklaşık 300 bini bulan ABD’deki Arap göçmenler hakkında bile istihbarat bulmak mümkündür: *“Bunların üçte ikisinden fazlası Hristiyan, kalkanlar ise Müslüman ve Dürzi’dir. Onlar ülke topraklarının geneline dağıtılmış ve özellikle büyük şehirler ve üretim merkezlerinde ikamet etmektedirler.”* Buradaki Arapların özellikle Türkler ve isyan hakkındaki görüşleri ile ABD’deki Arap gazeteleri ve yazılarına da yer verilmiştir (Arab Bulletin, No. 19, 9 September 1916).

Arap Bülteni, büyük ölçüde bölgedeki her türlü istihbarat uzmanından alınan haberlerden oluşuyordu. Katkıda bulunanlar genellikle büronun içinden geliyorlardı, ancak gizliliği korumak adına her istihbaratın kaynağı elbette belirtilmemekteydi. *“Türk Arabistan’ında İdarenin Temelleri”* başlıklı makale, büro elemanlarının imzalı basılan ilk yazısıdır ve G. Bell [G.L.B.] imzalıdır. 1940 yılında, Arap Bürosu’nun uzun süre başkanlığını üstlenen Sir Kinahan Cornwallis’in takdimiyle Gertrude Bell’in Arap Bülteni’nde yayınlanan yedi çalışması kitap haline getirilerek gün yüzüne çıkmasına katkı sağlanmıştır. Cornwallis, onun çalışmalarını *“ister bir sistemi ister bir kişiyi ister kabile tarihindeki bir aşamayı tanımlasın, her biri kendi içinde eksiksizdi”* diyerek geçmişteki yaşadığı tecrübeleri aktarma yeteneğini takdir etmiştir (Bell, 1940: 3-5).

Bülten’deki makale ve istihbarattan bazı örnekler ise şu şekildedir: T.E. Lawrence *“Şerif Hüseyin’in dini görüşleri”*, *“Yirmi Yedi Madde”*; G. Bell *“Milli*

Aşireti'nden İsmail Bey"; Robert W. Graves "Türk borçlanması ve savaşın maliyeti"; Yarbay Wilson "Hac 1917"; D. Hogarth "Pan-Turan ve Araplar"; H.St.J.B. Philby "Arabistan'da Yolculuk"; Kinahan Cornwallis "Mısır'daki Siyonistler ve Suriyeliler". Tarih Profesörü C. A. Nallino'nun çalışmasından alınan "Halifelik" başlıklı yazı dizisi de dikkat çeken örneklerdendir (Arab Bulletin, No. 101 – 104).

David Hogarth, T.E. Lawrence, Philip Graves, Gertrude Bell, George Lloyd ve meslektaşlarından ve arada sırada Mısır Recidency ve Cidde Bürosu gibi diğer mahallerden iç görüşler talep edildi. Bülten, çoğu zaman Arabistan'daki görevli İngiliz gözlemcilerden gelen ilk elden açıklamalar, bölgedeki yapıların özellikle de kabilelerin askeri gücü, eğilimleri ve hareketlerinin askeri değerlendirmelerine ek olarak bölgesel siyasi ve kişilik profilleri de içermekteydi (Westrate, 1992: 103).

Bülten'e rapor gönderenlerden bazıları şöyledir: RAF'dan Yüzbaşı L. Royle; Hicaz'dan Binbaşı Joyce, Pere J. Jaussen (Suriye raporu); Yüzbaşı H.W. Young (Museiyib, Kerbela, Necef, Hillah hakkında raporu); Teğmen G. Wyman Bury (İmam olmanın işaretleri); Aden'de Yarbay H.F. Jacob; Basra'da G. Bell; Hicaz'da Albay Wilson; Binbaşı Garland; Yüzbaşı Macindoe; Binbaşı Cornwallis; Cidde'de Yüzbaşı Philby... En ayrıntılı raporlar ise zamanla efsaneleşen T.E. Lawrence tarafından verilmektedir.

"*Extracts from a Diary of a Recent Journey*", Lawrence'ın bölgedeki ilk raporu olarak görülüyor. Burada 21 Ekim 1916 tarihinden itibaren tutulan notlarına yer vermiştir. Lawrence yolculuğu esnasında gittiği yerler, iklimi, bitki örtüsü, pazarlar, yetiştirilen ürünler, bölgenin mevcut ekonomik faaliyetleri, yer yapısı, nüfusu gibi konularda ayrıntılı olarak bilgiler vermektedir (Arab Bulletin, No. 31, 18 November 1916).

"*Hindistan Müslümanları ve Hicaz*" başlıklı A.B.F. imzalı rapor (Büro'daki Hindistan temsilcisi Alfred Brownlow Fforde), Hindistan Müslümanların düşüncelerini açıklamak ve ortaya koymak adına oluşturulan bir nottur. Fforde'nin raporuna göre, Şerif isyanına Hindistan Müslümanlarının görüşü, tam bir düşmanlık üzeredir ve bu durum birliğin hayati bir gereklilik olduğu bir zamanda İslam'ı bölüyor ve dahası bağımsız Müslüman devletlerin en kudretlisini zayıflatıyor. Ve Hindistan

Müslümanları düşünmektedirler ki Hindistan'da bağımsız bir siyasi varlıkları, onların -bağımsız Müslüman devletlerin- bağımsızlığına bağlıdır (Arab Bulletin, No. 34, 11 December 1916).

Mezopotamya bölgesi hakkında istihbarat daha çok Basra'dan Gertrude Bell ve Sir Percy Cox tarafından sağlanmış, belgeler Kahire'de toplanarak birçoğu gibi propaganda amaçlı kullanılmıştır. Özellikle de kabileler, Sünni-Şii Müslümanlar arasındaki gerginlikler, yerel halk ve Türk yöneticiler arasındaki meseleler üzerinde durulduğu görülmektedir (Arab Bulletin, No. 7, 30 June 1916).

Filistin ve Suriye bölgesindeki ekonomik durum ve Yahudilerin şartlarını da Bülten'de izlemek mümkündür. Bu konulardaki makalelerin yazarının gizli Yahudi örgütü NİLİ'nin kurucularından olan ünlü tarım uzmanı Aaron Aaronson olduğu düşünülmektedir. "Filistin- Mevcut Ekonomik Koşullar" başlıklı makalenin yazarı hakkında Bülten şu bilgileri vermektedir: "*Bu notların yazarı "No. 33 sayfa 504" deki raporumuza katkı sağlayan aynı Yahudi tarım uzmanıdır. Bu ikinci raporunu dikkatle incelediğinden sadece ekstraları ürettik. Bu süre zarfında Filistin'e geri dönmedi fakat ülkedeki [Filistin] dindaşları ve diğerleri ile ilgili istihbaratı yardımımla duyurmaya devam ettirmektedir*" (Arab Bulletin, No. 48, 21 April 1917). Filistin'deki kırktan fazla olan Yahudi Topluluk, Siyonist kolonilerin politikası ve Siyonizm hakkında da istihbarat yer almaktadır (Arab Bulletin, No. 39, 19 January 1917).

İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri ve muhalifleri hakkında da yoğun istihbarat sağlanmıştır. Prens Sabahattin'e bir Avusturyalı istihbarat uzmanı vasıtasıyla para teklif edilerek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na olan sadakatinin test edildiği bilgisi dikkat çekmektedir (Arab Bulletin, No. 6, 23 June 1916). İsviçre'deki Türkler ve Mısırlılar, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkaları arasındaki gizli görüşmeler ve meseleler de özellikle ilk sayılarda üzerinde durulan, takip edilen konulardır.

Büro elemanları demiryolu ve telgraf hatları baskınlarına liderlik ve refakat ederek önemli rol üstlenmişlerdir. Bülten'de Arap Bürosu elemanları olan Albay Newcombe, Binbaşı Garland, Binbaşı Joyce, Binbaşı Davenport, Yüzbaşı Lawrence tarafından bu baskınların ayrıntılı olarak rapor edildiği görülmektedir. Türklere ve

Türk taraftarlarına yönelik yapılan bu baskınlarda ve savaşlarda büro istihbarat uzmanları tehlikelerle yüz yüze gelmişlerdir. Yarbay S.F. Newcombe, Kasım ayında Filistin seferinin başlarında Osmanlı kuvvetlerince ele geçirilmiştir. Newcombe, Arap operasyonları personelinden Türklerin eline esir düşen ilk İngiliz subaydır. Bülten’de onun herhangi bir işkence ve kötü muameleye maruz kalmadığı özellikle belirtilmiştir (Arab Bulletin, No. 71, 27 November 1917).

Dikkat çekici bir noktadır ki Bülten’in son sayılarında “Kürdistan” başlığıyla gelen istihbaratlar söz konusudur. Büro istihbarat uzmanlarından Yüzbaşı C. L. Woolley’in bölgedeki ve Kürtler hakkındaki kısmî gözlemleri, “Kürt Lawrence” olarak da anılan Binbaşı Noel’in raporlarına atıfta bulunması önem arz etmektedir. Woolley, Viranşehir’e yaptığı yolculukla ilgili raporunda bölgedeki siyasi durumu tartıştığı Kürt aşiret ve reisleri hakkında genel bir fikir veriyor: *“Halkın Arapların egemenliği altına girmek gibi bir isteği yok ve kendi hükümetlerini talep ediyorlar. Alt sınıflar kendi hayatlarını mümkün olduğu kadar az dış müdahale ile yaşamak istiyorlar; kasaba halkı dış ticaret yardımı ve ilişki istiyor, ama yabancı denetimi istemiyor; üst sınıflar ülkeyi kendilerinin yönetemeyeceklerinin ve maddi korumaya da ihtiyaçları olduğunu farkındalar”* (Arab Bulletin, No. 113, 17 July 1919).

Büro tarafından Bülteni alan departmanların ve yetkililerin ileride başvurmak üzere tüm sayıları sakladıkları varsayımıyla, her yılın sonunda olabildiğince eksiksiz bir indeks yayınlanmıştır. D.G. Hogarth’ın da belirttiği gibi eksiklerine ve bazen amacının dışına çıkmasına karşılık geleceğe değerli bir tarihi vesika bırakmak, İngiliz siyasetine ışık tutmak adına akademik bir bakış açısıyla da çalışılmıştır: *“Bülten’in başından beri eksiksiz bir dosyasının, daha sonra resmî kullanım için, herhangi bir Arap bölgesinin İstihbarat El Kitabını, hatta bir Arabistan haritasını, bir Arap tarihini derlemek isteyenler için tartışılmaz olması gerekir. Elbette bu varsayımın tamamen haklı olmadığını bilmek için bazı nedenlerimiz var. Söylemeye gerek yok, bu üç aşamalı amaç ne her zaman göz önünde tutuldu ne de tam olarak gerçekleştirildi. Arap biliminin herhangi bir saygın standardına uymak da mümkün olmadı. Bülten’in yüzüncü sayısına ulaşmış bin beş yüz sayfaya yaklaşmak için gösterdiği*

çaba, mevcut savaşta hissedilen bir ihtiyacı karşıladığının teselli edici bir kanıtı olarak alınabilir” (Arab Bulletin, No. 100, 20 August 1918).

4. Arap Bülteni: Arap Bürosu'nun hal tercümesi

Gizli istihbarat yayını olan bülten, Arap Bürosu'nun bütün izlenim ve kaygılarını, görüş ve önerilerini taşımaktaydı. Diğer bir ifadeyle, Arap Bürosu'nun en yüksek siyasi çevrelerde kendi görüşünü paylaşmasının en doğrudan yolu da Yakın Doğu gelişmelerinin gizli resmi özeti olan Arap Bülteni idi.

Büro'nun kuruluşunda etkili bir figür olan Sir Mark Sykes, Büro'nun akıl hocası D. G. Hogart, etkili üyeleri R. Storrs, T.E. Lawrence, G. Bell ve diğerleri Yakın Doğu'daki özellikle Arap yarımadasındaki gelişmeler hakkındaki rapor ve görüşleriyle Kahire ve Londra'daki karar mekanizmaları üzerinde etkili olmuşlardır. Attığı her adımda Osmanlı coğrafyasındaki İngiliz politikasını derinden etkileyen Mark Sykes hakkında az da olsa bültende bilgiler bulmak mümkündür. Sykes, 1917 yılında Albay Leachman'ın da eşlik ettiği Wejh ve Cidde ziyaretini gerçekleştirdi. 03 Mayıs'ta Faysal ile 05 Mayıs'ta ise Kral Hüseyin ile görüştü. Daha sonra Sykes izlenimlerini raporlaştırarak Londra'ya iletacaktır (Arab Bulletin, No. 50, 13 May 1917).

Mark Sykes'in raporlarında ifade ettiği görüşlerden biri olan “Arap-Ermeni-Yahudi birlikteliğini sağlayarak Osmanlı'yı bölgede zayıflatmak ve İngiliz politikasını daha işler kılmak” düşüncesi Arap Bürosu tarafından hararetle savunulmuştur. Ermeni ve Arap liderler arasındaki iş birliğine bültende yer verilmiştir. Burada Paris Ermeni Delegasyonu Başkanı Boghos Nubar Paşa'nın Kral Hüseyin'e gönderdiği telgrafın tercümesi yer almaktadır: “*Hicaz'ın en şanlı kralı Majesteleri'ne: Majestelerinin bana Ermeni halkına olan kıymetli sempatisini ifade etmesi ve etkileyici bir şekilde beyan ederek gösterdiği iyilikten şükranla doluyum. Majesteleri, Ermeni davasını, dinlerinin kutsal kanununa sadık, Majestelerinin himayesi altında ezilen ve adalet ve özgürlüğün zaferi için savaşan Arapların asil davasıyla ilişkilendirir. Ermeniler, acılarını paylaşan ve kurtuluş mücadelesi veren Majestelerinin yardımlarının ve şefkatinin anısına her zaman değer verecekler. Tanrı, Majestelerinin değerli*

hayatını korusun ve tüm nimetleriyle taçlandırın! " (Arab Bulletin, No. 92, 11 June 1918).

Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ve Siyonist lider Dr. Chaim Weizmann arasındaki görüşme, Arap Bürosu aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve Yahudi-Arap iş birliğine önemli bir katkı sağlamıştır. Bu görüşme, 4 Haziran 1918'de Uheida'da gerçekleşmiş ve Büro elemanlarından Yarbaj Joyce tercümanlık görevini üstlenmiştir. Büro'nun ifade ettiğine göre, "*görüşme samimiydi ve görünüşe göre karşılıklı tatmin sağlanmıştı*" (Arab Bulletin, No. 93, 18 June 1918).

Kahire'deki Suriyeli ihtilalciler, Arap Bürosu'nun Ortadoğu için planladığı Arap-Ermeni-Siyonist iş birliğine karşı çıkmışlardır (Koloğlu, 2018: 197). Kahire'de Arap Bürosu'nun başka bir üyesi Osmond Walrond ise Şerif Hüseyin'in Suriye'deki emellerine karşı çıkan ve bunlara muhalefet için Suriye Birliği Partisi (hizb al-ittihad al-suri)'ni oluşturan bazı Suriyeli sürgünleri elde etmiş görünüyordu. Haziran 1918'de Kahire'deki yedi Suriyeliye, McMahon-Hüseyin yazışmalarının şartları Walrond'un huzurunda Hogarth tarafından iletildi. Kedourie'ye göre, Walrond bu grupla bağlantı kurmuş gibi görünüyor ve onları Arap Bürosu'nda güç ve şöhret elde etmek ve patronu Milner'ı etkilemek için bir araç olarak görmüş olabilir (Kedourie, 1976: 292).

2 Haziran 1916 tarihli Basra telgrafı, Arap Bürosu'nun Fransız karşıtlığı ve Şerif Hüseyin yanlısı tavrına dayanak sağlayan gelişmelerdendir. Bu telgrafta Türk bölgesinden kaçarak Basra'ya ulaşan Arap milliyetçi unsurlara ait mültecilerden biri olan Faiz Ibn Ghusain'in sözlerine yer verilmiştir: "*Faysal iyi bir liderdir. Ve kabileler üzerinde Abdullah'tan çok daha büyük bir otoriteye sahiptir. Halifelik Sultan'dan giderse Şerif ailesinden birine düşmeli ki, İslam birliğini sağlayabilsin.*" Faiz'in görüşüne göre, "*Şerif'e derin bir saygı duyuluyor ve Araplar ve Kürtler arasında bir cihat ilan edebilir. Tüm Suriyeli Müslümanlar Fransız karşıtıdır.*" Ve Faiz, İngilizlere soruyor: "*İngiliz koruması altında otonomi isteyen Müslüman halk üzerinde Müslümanları düşman gören baskıcı bir Fransız yönetiminin dayatılmasını majesteleri hükümeti kabul eder mi?*" (Arab Bulletin, No. 1, 6 June 1916).

Halifelik meselesine yoğun ilgi gösterildiği ve yeni bir Arap Halife yaratma uğraşı içerisinde oldukları görülmektedir. “Sonraki Hilafet” başlıklı D. G. Hogart yazısı bu çabanın kanıtlarındandır: “*Kabul edilmelidir ki yeni bir Halifenin oluşturulması ya da atanması herhangi bir Hristiyan gücün işi değildir. Fakat biz bir Arap Hilafetini onaylamak için, Arap halkına Mekke emiri yoluyla bir mesaj gönderilmesiyle (30 Ağustos 1915) esas olarak bunu [dolaylı olarak bizim dışımızda gelişti] gerçekleştirdik*” (Arab Bulletin, No. 49, 30 April 1917).

Büro, esas olarak Arabistan politikasının merkezine Şerif Hüseyin’i koymakla birlikte diğer önemli kabile liderleri özellikle de İbni Suud ile olan bağlarını sıkı tutmuştur. İbni Suud ile olan bağlantı daha çok Yüzbaşı Shakespear, G. Bell ve J. Philby tarafından sağlanmıştır. Bülten’de onların raporlarını görmek mümkündür. Bunlardan Büro elemanı olan Gertrude Bell, “*Necid- İbni Suud*” başlıklı yazıda İbni Suud Abdulaziz hakkında ayrıntılı istihbarat sağlamaktadır: “*20. yüzyılın başında Kuveyt Şeyhi’nin de desteğiyle Riyad’ı tekrar İbn Reşit’den alması ile Abdülaziz -15 yaşında- Riyad’da tahta çıkışını ilan etti. Yıldan yıla devam eden mücadelede babasının topraklarını yeniden ele geçirdi. 1913’te onun devam eden enerjisi onun daha büyük siyasi öneme sahip bölgelere uzanmasını sağladı. Türk vilayeti olan Hasa’yı -ki burası Riyad’a aitti- ele geçirdi. Osmanlı garnizonlarını buradan çıkardı ve Pers Körfezi kıyı şeridinde şehri kendisi tekrar kurdu. Kuveyt’teki siyasi istihbarat uzmanımız Yüzbaşı Shakespear ile şahsi dostluk ilişkisi kurulmuştu. Ancak İngiltere ile direkt bağlantı kurulması zorunluydu. Türkler ile savaşın başlaması, tarafsız devlet konumunu koruma zorunluluğundan bizi kurtardı*” (Arab Bulletin, No. 38, 12 January 1917).

Diğer taraftan Arap Bülteni’nde Şerif Hüseyin’in başlattığı hareket için “Arap hareketi ve Arap ayaklanması” kavramları kullanıldığı ve *ihtilal* ifadesinden özellikle kaçınıldığı görülmektedir. Bunun nedeni muhtemelen bütün ezilen uluslar ve sömürgeleri ayaklandırmak iddiasındaki Bolşevik ihtilali gibi ihtilallerle bu isyanın özdeşleştirilmesini engellemeye yöneliktir (Koloğlu, 2018: 136).

Arap milliyetçiliğini güçlendirme, bir Arap ulusu yaratma ve bölgedeki Türk yönetimini ortadan kaldırma amacı taşıdığı iddiasında olan İngiliz görevlileri, çöllerin taşıdığı atmosferi de yakından takip ettiler. Ünlü İngiliz istihbarat uzmanı Lawrence, savaşın on sekiz ayında Arap çöllerinde edindiği tecrübeyi İngiliz makamlarının isteği üzerine kaleme aldı. Lawrence'ın öğretileri ve tekniklerini anlatan "Yirmi Yedi Madde", onun Hicaz'da kademeli olarak ulaştığı sonuçlar ve Arap ordusunun başlangıcı için kâğıda döktüğü kişisel düşünceleridir. Ona göre, "*burada ifade edilenlerle sadece Bedeviler kastedilmektedir, diğer kişi ya da durumlar değil*" (Arab Bulletin, No. 60, 20 August 1917). Ancak 100 yıl önce yazılan söz konusu notların, ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) başta olmak üzere birçok istihbarat örgütü tarafından sahada uygulamaya yönelik kullanıldığı iddia edilmektedir.

Lawrence bedevilerin hayatı ve görüşleri hakkında en ayrıntılı raporları sunmaktadır. Bedevileri şöyle anlatıyor: "*...Onların yöntemleri açıktır, tamamen farklı ya da anlaşılmaz değildir. Onlar bizi takip edeceklerdir şayet biz onlara dayanabilirsek ve onların oyununu oynayabilirsek. Onları terk eder ve öfkeyle her şeyi yıkar-sak yazık olur*" (Arab Bulletin, No. 51, 23 May 1917).

Arap Bürosu, Araplardan oluşan milli bir ordu kurma düşüncesiyle ortaya atılan Arap Lejyonu fikrini de benimsedi. Ancak bu girişim tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. 28 subay ve 357 diğer rütbelerden oluşan Arap Lejyonu'nun ilk devresi, İsmailiye'de eğitildi ve Şerif Faysal'ın kuvvetleriyle hizmet etmek üzere Akabe'ye gönderildi. Araplar arasındaki ayrılıklar, bedevilerin kontrol edilememesi, İngiliz yönetiminin iki yüzlülüğü gibi nedenler lejyonu başarısız kılmıştır. Büro, bu konudaki hayal kırıklığını ve revizyon isteğini bültende dile getirmiştir (Arab Bulletin, No. 71, 27 November 1917).

Büro'nun diğer bir istihbarat uzmanı H. Garland da İngiltere'nin bölgede tutunma gücünü Wejh'den gönderdiği raporda net bir şekilde ifade etmektedir: "*Askeri her bir iş, en iyi iş yapan Araplarla bile zordur... Bir bedevi kampı yakınında bir yerde Ageyl kabilesinden bir bedeviye Şerifleri için mi burada olduklarını sor-*

dum. ‘Hayır, Şerif için değil, İngiliz altını için’ cevabını verdi. Dünyanın bu kısmında altın şimdi çok boldur. İngiliz egemenliğinin hemen hemen altın paraya bağlı olduğu söylenebilir...’ (Arab Bulletin, No. 45, 23 March 1917)

5. Propaganda faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesi ile Türk gazetelerinde İttihad-ı İslam çağrısı ve Almanya’nın zaferi adına yapılan propagandaya karşılık İngiliz istihbaratının karşı propaganda faaliyetleri yürüttüğü vasıtalarından biri de Arap Bürosu’na bağlı *Arab Bulletin* idi. Bölgede İtalyanların Trablusgarp Savaşı örneğinde tecrübe ettikleri gibi bir halk ayaklanmasından çekinen İngiltere için atacağı adımlarda istihbarat ve karşı propaganda hayati bir öneme sahipti.

İngiliz propaganda mekanizmaları, Şerif Hüseyin’in ayaklanmasına kadar cihadın etkisinden çekindikleri için “İyi Türk” propagandası yaparken, bundan sonra özellikle İttihatçıları hedef alan “Çirkin Türk” kampanyasına ağırlık verir. Şu unutulmamalıdır ki propaganda da amaç doğru olması değil, iz bırakabilmesidir, kitlelere etki etmektir. Bu ilke esas alınarak Arap Bülteni’nde ve diğer İngiliz propaganda yayınlarda şu iddialara yer verilmiştir: Türkler Kerbela’da, Necef’de Meşhed-i Ali ve Meşhed-i Hüseyin’i bombaladılar; İttihat ve Terakki İdaresi Osmanlı padişahını Almanlara esir ettiler; Kabe’yi topa tuttular; Arapları Türkleştirmeye çalışıyorlar; İslam’ı Almanların emrine soktular; İslam’a ve Halife’ye ihanet ettiler; Cemal Paşa kadın derneği kurdurdu, bunlar açıkça şarkı söyleyip erkek karşısına çıktılar; Medine’de Kutsal Emanetleri almaya gelen Türk heyetinde Almanlar da var, kutsal topraklara Hıristiyan ayağı bastırdılar; Medine’den alınan kutsal emanetler borç almak için Almanlara veriliyor; Peygamber’in kabri tehlikede; Kuran ve Peygamber’i reddedip askerlerini Bozkurt’a dua ettiriyorlar; Hazreti Muhammed’i Oğuz, Allah’ı Bozkurt ile değiştirdiler ... (Koloğlu, 2018: 157-174)

İngilizler için *İttihad-ı İslam*’a karşı İslam dünyasında ayrılık yaratmak ve mevcut olanları derinleştirmek propagandanın bir parçasıydı. 26 Ocak 1917 tarihinde Lahore’daki Chinian Cami’ndeki Cuma hutbesinde İngiliz Hükümetine bağlı

kalmaması üzerinde duruldu: “*Mekke Şerifi'nin bildirisi okundu. Burada belirtildiği gibi Türklerin Mekke'de Allah'ın emirlerine uymadıkları için cemaat ağladı ve harap oldu. Hutbeyi veren Maulvi Mohammed Hussein ifade etti ki, Şerif'in Türkiye'den ayrılması İslam'a karşı isyan ile aynı anlama gelmemektedir. Sözlerini desteklemek için hadislerden alıntı yaptı ve ekledi ki bu bildiride Şerif tüm İslam dünyasının İmamı olduğu iddiasında değildi. Sadece bu, Arabistan'ın bağımsızlığının ilanıydı. Hindistan Müslümanları Şerif'in Emir unvanını üstlenmesine karşı olmadıkları gibi onunla siyasi bir bağlantıları da yoktu. Onlar zaten Türkiye Sultanı'nın tüm Müslümanların halifesi olduğuna da inanmıyorlardı. Ve cemaat onunla aynı fikirdeydi.*” Arap Bürosu'nun bu istihbarata yorumu “*Bu camide anti-Türk vaazların verilmesi önemlidir*” (Arab Bulletin, No. 45, 23 March 1917). Bazı Müslüman din adamlarını yanlarına çeken İngiliz otoriteleri özellikle yumuşak karnı olan Hindistan'da asayiş ve otoriteyi devam ettirmek istemiştir.

Kendisini Hicaz Kralı ilan eden Şerif Hüseyin, Habeşistan ve Somali'deki Müslüman halkı onun davasını desteklemeye çağırmak ve öncelikli olarak da aktif Türk propagandasını etkisiz kılmak için Sayyid Abbas Melki başkanlığında bölgeye bir heyet göndermiştir. Büro'nun belirttiğine göre, Hicaz Misyonu, çok başarılı bir seyahatten sonra yurduna geri dönmüştür (Arab Bulletin, No. 50, 13 May 1917). Şerif Hüseyin'in otoritesini arttırmak için bu heyetler İngilizlerce desteklenmiştir.

İttihat ve Terakki üyelerinin mason locaları, Yahudi ve dönmelerle bağlantısı da Bülten'de üzerinde durulan konulardı (Arab Bulletin, No. 23, 26 September 1916). Şeyhülislam Hairy Efendi'nin İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Alman yanlısı ve laik politikaları ile mahkeme kararları nedeniyle istifa ettiği haberine de yer verilmiştir. Ayrıca Fatih gibi medreselerde Alman karşıtı propagandanın olduğu ifade edilmiştir (Arab Bulletin, No. 3, 14 June 1916).

Türklerin Kerbela'daki kutsal yerlere karşı mermi ve bombaları yönelttiğine dair 13 Mayıs 1916 tarihli I.E.F "D" Bülteni'nden alıntı yapılmıştır: “*Türklerin Hüseyin mescidini bombardımana tutmalarının İran'da yayılması, en azından çok cömert bir tarafsızlığı bizim için sağlayacaktır. Bu gelişme, müttefiklere karşı gizlice*

Şia fanatiklerini tarafımıza çevirmek için Alman istihbarat uzmanlarının çabalarından daha etkili olacaktır” (Arab Bulletin, No.1, 6 June 1916).

Aden’de meskun bir Arap’tan gelen (Mayıs 1916 tarihli) özel mektuba yer verilmiştir. Bu mektup ile Müslümanlardan cihat çağrısına katılmayanların vatan haini ilan edileceğine dair Şeyhülislam fetvasının dolaştığı ve aslında Arap Müslümanların Türklere boyun eğmek zorunda kaldıkları propagandası yapılmıştır: *“Arapların bir hikayesi anlatılır ki Türkler kendi iddialarını kanıtlayacak bir şeyhülislam getirmişlerdir. Peygamber aslında Türklerin onların ellerinden varlıklarını, mülklerini, topraklarını alacağını söylemiş ve [Arapları] Türklere karşı durmaya çağırmıştır. Abbasilere son veren de onlardır ki Hülagu Bağdat’a girdiğinde çoğunu kadın ve çocukların oluşturduğu 600,000 Müslüman öldürülmüştür. Abdel Dawud’daki gelenekler açıkça söylüyor ki, Müslümanlar Türklere olmayı ya da onlara katılmayı reddederlerse kafır olacak ve cehenneme gidecekler. Bazı ülkelerdeki ulema da bu geleneklere göz yumuyorlar, çünkü İslami prestijin yıkılmasından korkuyorlar, hiç olmamasındansa bir başa sahip olmak en iyisidir diyorlar. Yemen’in yukarısında San’a’daki Araplar Türklere bıkılmışlar ve nefret ediyorlar, ancak eğitimli birlikleri ve silahları olmadığı için Türkleri kendileri çıkaramazlar. İmam [Yemen imamı] ve İdrisi’nin kendi başlarına yapabileceklerini düşünmüyorum. Hem Türklerin gücü onların gözünde büyütüldüğü için, hem de cezalandırılmaktan korktukları için onları buradan çıkarmayı ertelemenin sonuçlarından daha çok korkuyorlar, ne kadar Türklere nefret etseler de” (Arab Bulletin, No. 3, 14 June 1916).*

Müslüman coğrafyalarında Türk karşıtı propagandanın mevcudiyeti, yerel milliyetçi topluluklar ya da Türk idaresinden memnun olmayan unsurlar arasında yazışma ve faaliyetlerin varlığı, Arap Bülteni’nin özellikle üzerinde durduğu meselelerden birini oluşturmaktadır. Örneğin, Sudan’ın önde gelen şahsiyetlerinden birinin ele geçirilen mektubuna yer verilmiştir: *“Merhametsizce Arapların üzerine Suriye’de uygulanan zorbalık ve adaletsizlikler hakkında tüm bu açıklamalar, ben ve diğer sakinler ve çok sayıda ileri gelen tarafından okunmaktadır. Onlar, adil ve merhametli bir hükümet tarafından yönetilmek için Tanrı’ya dua ediyorlar, aciz halka*

yönelik zulüm ve kabahatleri nedeniyle de Almanları ve Türkleri suçluyorlar” (Arab Bulletin, No. 3, 14 June 1916).

Bülten’de Ermeni olayları, büyük yekun tutmasa da yer almaktadır. Ermenilerin Türkler tarafından katledildiği propagandası elbette yapılmış ve olaylar genellikle tek taraflı olarak verilmiştir. “Ermeni katliamı” başlıklı Paris’ten edinilen bir basın özeti, Musul’a tehcir edilen Ermeniler hakkındadır ve dikkat çekicidir: “*Binlerce ve binlerce Ermeni, Musul’a doğru çok sayıda mal gibi sürüldüler. Enver Paşa, Kürt askerlerinin elindeki Ermenilerin temizlenmesi işini verdi. Kürt düzensiz birlikleri tarafından kuşatılan bir millet, kalabalık bir sürü halinde Büyük Ermenistan platosundan Musul’a doğru sürüldüler. Silahsız, aç, çıplak, yüzlerce mil uzanan bir yolculuk boyunca bir umutla açlık ve hastalık, onları yok etmek için Türklerin ihtiyaç duyacağı mermilerden tasarruf etmelerine olanak sağladı. ...Ermenileri büyük bir kampta topladılar ve daha sonra onların imha edilmeleri için emir geldi. Kürt birlikleri ve düzensiz birlikler tarafından katliam başladı. Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar, gruplar halinde nehir kıyılarına alındılar, hançer ve kılıçla öldürüldüler (barutları muhafaza etme emri almışlardı) ve sonra nehre atıldılar. İki gece içinde 15,000 Hıristiyan Ermeni kayıplara karıştı...*” (Arab Bulletin, No. 4, 16 June 1916).

Alman karşıtı propaganda Ermeni kartı da kullanılmıştır: “*Almanlar Ermeni katliamına ve son Arabistan cinayetlerine soğukkanlılıkla bakıyorlar. Onlar bu duruma daha sonra Alman sömürgecilerinin faydalanacağı bölgelerdeki yeni ve şiddetli bir nüfus azaltımı olarak bakmaktadırlar*” (Arab Bulletin, No. 10, 14 July 1916). Arap Bürosu tarafından savaş esirleri sorgulanmış ve dikkat çekici ifadeler Bülten’de yayınlanmıştır. Bir Yahudi savaş esiri, Alman Ordusu’na (Asya Kuvvetleri) kaçmak niyetiyle tercüman olarak katıldığını ve böylece Siyonistlerin Türkler tarafından maruz kaldığı kötü muameleyi ifşa ettiğini belirtmiştir (Arab Bulletin, No. 82, 17 March 1918).

İngiliz istihbaratı Kudüs’te propaganda çalışmalarına büyük önem vermiştir. Gazeteler ve resimli materyaller belirtildiğine göre, dört okuma odası ve on kafe ve berber dükkanında dağıtılmıştır. Propaganda telgrafları, şehir kapılarının üçünde ve

şehrin ana caddesinde bulunan ilan panolarına asılmıştır. Neticede Arap Bürosu, bölgede yürütülen İngiliz propagandasının etkisini ve başarısını kabul etmektedir: “*General Allenby'nin gönderisinin propaganda olarak yayınlanması, kamuoyu üzerinde dikkate değer bir etki yarattı. İngilizlerin Türkleri sadece iki kolordu ile mağlup ettiğinin keşfi, İngiliz savaş gücünün en az çeyrek milyon olduğu izlenimine kapılan Kudüs halkına etki etti*” (Arab Bulletin, No. 89, 14 May 1918).

6. Alman ve Türk istihbaratının faaliyetleri

Arap Bürosu, kısa zamanda geniş bir coğrafyadaki İngiliz politikasının uygulama merkezi haline gelmiştir. Orta Doğu'daki Türk propaganda ve istihbarat faaliyetlerinin engellenmesinde kendi hesaplarına başarı sağladığı söylenebilir. Büro, bölgedeki Alman ve Türk istihbarat uzmanlarının faaliyetleri hakkındaki bölük pörçük istihbaratı raporlar haline getirmiş ve bunların bir kısmı da Arap Bülteni'nde yayınlanmıştır (Polat, 2010: 125-126).

Aden bölgesinden 17 Haziran 1916 tarihli raporda belirtildiğine göre, *Zaidi İmamı ve Türkler birlikte hareket ediyorlar ve bir cihat başlatmak için halkı teşvik ediyorlar...* (Arab Bulletin, No. 11, 17 July 1916) Habeşistan'da ise Türk taraftarı Prens Lij Yasu, İngiliz istihbaratı tarafından yakından takip edilmiş ve büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Büro'ya göre, Lij Yasu Türk-Alman propagandasının ülkesinde savunuculuğunu yapmakta olup Somali'de Mullah ve onun dervişleri ile karşılaşmıştır. Adis Ababa'da *cihat* adı altında kışkırtıcı faaliyetler gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Lij Yasu, Somali'de Türk sultanı ve halifenin adı ile çağrıda bulunmuştur: “... *Kafirleri yok et ve Somali ülkesi üzerinde muzaffer olan Halife'nin bayrağına yardım et. Şimdiye kadar senin ve halkın için dininden nefret duyanlara saldır ve İslam Halifesi'nin hakkı için kuvvetle ülkedeki İngiliz ve Fransız birliklerini öldür ve yok et. Ve bugün taarruz günüdür*” (Arab Bulletin, No. 12, 19 July 1916).

Bülten'de Mağrip bölgesi ve özellikle Fas istihbaratı için Fransız kaynaklarına başvurulmuş ve buradan alıntı yapılmıştır. Fransız resmi raporuna göre, Fas'taki

Alman istihbarat uzmanları İngiltere'ye karşı dost olmayan bütün unsurları birleştirme ve onların çaba ve faaliyetlerini koordine etmede belli bir program uygulamaktadırlar. Ancak İngilizlerin bölgedeki gücünün bu saldırıları etkisiz kıldığı ifade edilmektedir: “Ülke sınırına yerleştirdiğimiz ileri gözetleme noktaları ve seyyar direklerin ötesinde moral, huzur ve malzemenin sağlanmasının altında harika bir idare yatıyor. Bunda halk içinde gücümüzün devam ettiğinin gösterilmesi ve General Lyautey'in başarıları etkili...” (Arab Bulletin, No. 1, 6 June 1916)

Alman istihbaratının Arap Yarımadası ve Afrika'daki teşebbüslerinin son halkası olan Stotzingen Misyonu, 2 nolu Bülten'de İngiliz istihbaratınca ifşa edilmiştir (Arab Bulletin, No. 2, 12 June 1916). İngiliz istihbaratının bu tarihte isim belirtmeden Alman misyonunun varlığından haberdar oldukları görülmektedir. 13 ve 22 nolu Bülten'lerde ise misyon hakkında ayrıntılı bilgi edinilmektedir. Başarısız olan Stotzingen Misyonu'nun görevi, Yemen'de bir telsiz istasyonu kurmak ve bu istasyon vasıtasıyla İngilizlere karşı Bangladeş, Sudan ve Somali'de propaganda ve istihbarat operasyonu yapmak, aynı zamanda Doğu Afrika'daki Alman kuvvetlerinin savaşına da destek sağlamaktı (Köse, 2014: 66).

Bülten, İstanbul'da 1908-18 arasında Almanlar tarafından çıkarılan propaganda gazetesi, *Osmanischer Lloyd*'den de alıntı yapmıştır. Bülten'e göre, bu gazete Mezopotamya'daki İngiliz siyasi istihbarat uzmanlarının yanlış beyan ve entrikaları iddiasıyla İngilizlere şiddetli saldırılarda bulunmaktadır (Arab Bulletin, No. 4, 16 June 1916).

Şerif Hüseyin'e karşı İttihat ve Terakki hükümeti tarafından basın aracılığıyla yoğun bir propaganda faaliyetine şahit olmaktadır. Bu faaliyetlerin İstanbul'da Shawish ve Suriye'de Şekib Arslan aracılığıyla yürütüldüğü belirtilmektedir. Büro'ya göre, “Bu propaganda Suriye'de muhtemelen pek etkili olmayacak, çünkü buradaki şeyhlerin yüzde doksanı kesin olarak onun [Şerif] tarafındadır” (Arab Bulletin, No. 9, 09 July 1916).

Kudüs'teki istihbarat uzmanının temmuz sonundaki raporundan edinilen bilgiye göre, Şerif Ali Haydar (meşru Mekke Şerifi), Şam'da Türk yanlısı propaganda

yaparak büyük bir ses getirmektedir. *“Türk hükümetini desteklemek, geçmişte yaptıkları gibi gelecekte de her Arabın görevidir”* şeklinde konuşmalar yapan Mekke Şerifi Ali Haydar, Türklerin Araplara karşı baba gibi hislerini ve ihsanlarını da özellikle vurgulamaktadır (Arab Bulletin, No. 16, 18 August 1916).

9 Ağustos 1916 tarihli Şerif Ali Haydar’ın Beyannamesi’nin tamamı Hicaz’da yayınlanmıştır. Beyannamesinde, Müslümanları Allah’a, Peygamber’ine, Sultan’a itaate davet etmektedir. Özellikle yüzyıllar boyunca İslam tarihinde yabancı bir işgalin yaşanmadığı Kutsal toprakların korunması vurgusu yaptığı bu belge, Müslümanlara Şerif Hüseyin’e Hicaz halkına bir sesleniştir. İngiltere’nin amacı, Müslüman dünyasının akıbeti üzerinde de duran Mekke İmamı Ali Haydar, İngiltere’nin İslam’ın düşmanı olduğunu ve Almanya’nın ise İslam’ın karşısında olmadığı için savaşta müttefik edilebileceğini de belirtmiştir (Arab Bulletin, No. 20, 14 September 1916). Bu beyannamenin İngilizleri endişelendirmiş olduğu görülmektedir.

Ünlü Türk istihbaratçı Kuşçubaşı Eşref ve kardeşi Hacı Sami Bey’in hayatı hakkında istihbarat bilgileri bulmak da mümkündür: *“1914 Ağustos’unda Eşref, Kaymakam Mümtaz Bey ve diğerleri ile Mısır’a geldi. Ekim’de Arabistan’a vardılar ve Ocak-Şubat 1915’teki Süveyş Kanalı taarruzuna katıldılar. Eşref tifoya yakansa da çabucak iyileşti. Daha sonra bir Türk temsilcisi olarak İbni Reşit’e gitti, amacı İngilizlere karşı onu harekete geçirmektir”* (Arab Bulletin, No. 26, 16 October 1916). Kuşçubaşı Eşref’in yakalanıp esir edilmesi de ayrıntılı olarak anlatılmıştır: *“Şerif Abdullah, 13 Ocak tarihinde Kheibar yakınlarında ünlü Türk haydut Salihli Eşref Bey’in emrinde silahlı bir konvoy ile karşılaştı. Konvoy, mektuplar ve Hail için 20,000 T.L. tutarında nakit para taşıyordu. Mekke’den alınan rapora göre, Eşref Bey ile birlikte bu para, 34 adam, bir dağ topu, çok sayıda mühimmat ve erzak ve çok sayıda deve ve at ele geçirilmişti”* (Arab Bulletin, No. 40, 29 January 1917).

Teşkilat-ı Mahsusa’nın “İpek Mendil Harekâtı” girişimine dair istihbaratı Bülten’de görmek mümkündür. Bu girişim, Hindistan’ın Afganistan’a açılan kuzey-batı sınırından başlayacak bir saldırı ile yine aynı ülkede İngiliz sömürgecilerine yö-

nelik başlatılacak eş zamanlı bir başkaldırıyı içermekteydi. Enver Paşa, Hindistan'daki hazırlıkları tamamlamak için Teşkilat-ı Mahsusa'nın has adamlarından Mevlevi Ubeydullah'ı görevlendirir. Teşkilat-ı Mahsusa, Mekke'ye hac için gelen Güney Asyalı Müslüman casusları aracılığıyla bir haber ağı kurmuştur. Enver Paşa, hac hatırası süsü veren ipek mendiller üzerine talimatını yazdırmakta ve "ipek mektuplar" hacılar tarafından Hindistan'a ulaştırılmaktadır (Öke vd., 1995: 11-32). İngilizlerce ifşa edilen bu harekât, "*Afganistan'da Alman-Türk Misyonu*" başlığıyla servis edilmiştir: "*Sadık bir Hindistan Müslümanı tarafından üzerinde Urduca yazılar olan üç sarı ipek kumaş parçası ele geçirilerek Hindistan'daki İngiliz otoritelerine teslim edildi. En küçük parça Hindistan'daki bir Müslümana yazılmış mektup olup temel olarak direktifler içermektedir, onların varacakları yerin diğerlerine iletilmesi için. İki büyük parça bir değerli rapor olup içeriğinde Arap meselesi hakkında bilgiler de bulunmaktadır...*" (Arab Bulletin, No. 29, 08 November 1916)

Almanların -tıpkı İngilizlerin yaptığı gibi- Müslüman esirlere yönelik propaganda faaliyetlerine de yer verilmiştir. Bülten'e göre, Almanya'nın Berlin yakınlardaki Zossen esir kampında Müslümanlara yönelik propaganda faaliyeti görülmektedir. İstihbarata göre, bu kampta yaklaşık 14,000 Müslüman 1916 yılı Kasım ayında Kurban Bayramı münasebetiyle bir araya geldi ve bu bayramlaşma merasiminde Abdul Aziz Shawish Efendi ve Türk elçisi Hakkı Paşa etkili birer konuşma yaptılar. Böylece Almanların burada etkili bir propaganda yapma fırsatını yakaladığı ifade edilmiştir (Arab Bulletin, No. 45, 23 March 1917).

7. Bülten'in İfşa Olması

Westrate'in ifade ettiği gibi Arap Bülteni'nin yayını gözden geçirirken, iki unsur dikkat çekicidir. Birincisi onun geniş kapsamıdır. Raporlar, doğrudan savaş çabasıyla ilgili siyasi ve askeri istihbaratın yanı sıra kültürel, etnografik, dini ve coğrafi koşulları analiz etti. Sadece siyasi iklimleri değil, aynı zamanda ilgili kişilikleri ve eğilimleri belirlemek için Fas'tan Habeşistan'a, Malaya'ya ve İslam nüfuzunun en

uzak bölgelerine kadar uzanıyorlardı. Ancak, her şeyden önce, Bülten'de Arap İsyanı ve onun sonuçları ve etkileri üzerinde durulmuştur (Westrate, 1992: 104).

Westrate'e göre, Bülten'in ikinci özelliği, İngilizlerin Orta Doğu'da karşı karşıya oldukları, özellikle Fransız ve Siyonistlere yönelik önerilen politikalarda, en hararetle çağdaş sorunlardan kaçınmasıdır ve bu durum eleştirel tarihçiyi hayal kırıklığına uğratmaktadır. Westrate, bunun nedenini Bülten'in kısa sürede ifşa edilmesine bağlamaktadır: "*Arap Bürosu başlangıçta politika oluşturma konusunda tavsiyelerin muhtemelen akacağı bir istihbarat deposu olarak hareket etmeye kurulmuştur. Ancak büronun bu tür sorulara cevap vermesi adına dosyaları tarayan tarihçi için Arap Bülteni, gerçekten hayal kırıklığı yaratıyor. Bunun nedeni oldukça basit. Kuruluşundan kısa bir süre sonra Arap Bülteni'nin gizliliği ölümcül bir şekilde ihlal edildi*" (Westrate, 1992: 104).

Sudan Genel Valisi sonrasında Mısır'da Yüksek Komiseri olan Reginald Wingate şöyle yazmıştı: "*Bültenlerin mükemmelliğine ve konunun açık ve özlü yolla kaydedilişine... son derece vuruldum.*" Wingate ve birçok İngiliz askeri ve siyasi makamları Bülten'i takdir etseler de onun gizliliğini koruma meselesi sorunlu olacaktır. Ve Sykes'in Londra'daki tirajını engellemeye çalışması, gelen haberlerin yeterince iyimser olmadığını göstermektedir (Westrate, 1992: 103).

Sykes, Arap Bülteni söz konusu olduğunda hiçbir zaman tedbirli olmamıştır. Ağustos 1916'da Hogarth'tan Londra'ya otuz ek kopya göndermesini isteyecektir. Hogarth, belgelerin kime yönelik olduğu gibi daha fazla bilgi gerektiğini söylese de yine de gönderecekti. Bir yıl sonra, yanlış yaptığını anlayan Sykes, dağıtımın bir kez daha beş kopyaya sınırlandırılmasını istedi. Çünkü Bülten, Londra'da doksandan fazla kişi tarafından okunuyordu. Hatasını anlayan Sykes, "*Mesele sadece kopya sayısı ile kontrol edilebilir.*" diyecekti. Bu durumdan tedirgin olan Clayton ise cevap verdi: "*Dolaşımın üst makamlarda çok az seçilmiş kişiyle sınırlı olduğu ve yayınların kesinlikle gizli olduğu izlenimini aldım. Eğer böyle değilse, belirtildiği gibi, yayın gerçeklerin tam bir sunumu olmaktan çıkmalıdır*" (Westrate, 1992: 104).

Westrate'e göre, Sykes'in Londra'daki uygunsuz davranışlarından değil, Fransız ve İtalyanların varlığını ve içeriğini uzun zamandan beri bilmesi nedeniyle "*Bülten, gerçeklerin tam bir sunumu*" olmaktan çıkmıştı. Bu durum, McMahon tarafından 1916 yazında Fransız maslahatgüzarının bülten hakkında bilgi verdiği olayla keşfedildi. Yüksek komiser, Hogarth'a bu talihsiz durumun nasıl ortaya çıktığını sordu. Arap Bürosu'nun akıl hocası Hogarth, Kahire'deki İtalyan ataşesi Vitali'nin Arap Bülteni'nin bir kopyasını İsmailia'da gördüğünü açıkladı. Vitali, İsmailia'daki Mısır kuvvetlerinin istihbarat bölümünde tam yetkiye sahipti. Hogarth daha sora ondan yayını gizlediği için Savoy'a saldıran Fransız ataşesi Mösyö St. Quentin'e de bülten hakkında bizzat bilgi verecekti (Westrate, 1992: 104-105).

Hogarth'ın savunması, "*Quentin'in dosyayı görmesine izin vermek, varlığının farkında olması şüphesinden daha az zararlı görünüyordu.*" olacaktı. Bülten'in potansiyel faydasını reddetme taktiğini kullanan Hogarth'ın açıklaması, Londra'da büro için oluşan lobi aracını etkisiz hale getirme etkisine sahip olacaktı. Arap Bürosu'nda görev yapan bir memur ise savaştan sonra şu itirafta bulunacaktı: "*Fransızların ve İtalyanların Bülten'i sürekli görmek için isteği, bazı sorunları tartışmamızı imkânsız hale getirdi ve geri kalanların çoğunda ciddi bir sansür ve temizlemeyi gerekli kıldı. Sonuç olarak, özellikle Suriye ve Asir'e atıfta bulunarak, Arap durumunun tarafsız bir incelemesi olarak kabul edilemez. Bülten kendisini, müttefiklerimizin hemen ilgilenmediği alanların tarafsız değerlendirmesi ve tarihi, coğrafi ve hatta bilimsel istihbaratın genel incelemeleri ile sınırlandırma eğilimindeydi*" (Westrate, 1992: 104-105).

Belirtildiği üzere Mısır'daki Fransız ve İtalyan temsilcilerinin Aralık 1916'da Arap Bülteni'nin varlığını keşfetmesinin ardından, tamamen gizli olmaktan çıktığı ve sözde İngiliz-Fransız ilişkileri veya Suriye'nin geleceği gibi hassas konuları tartışmak için bir forum işlevi göremeyeceği iddia edildi. Mohs, ifşa olayından evvel de bu tür hassas konuların ele alınmadığını dile getirmiştir: "*Bu tür tartışmaların bu olaydan önce bile ciddi bir şekilde ortaya çıkmadığını belirtmek gerekir. Bülten'in en başından beri değeri, gayri resmi bir rapor tarzında sunulan tüm dikkate değer*

istihbaratın hızlı bir şekilde iletilmesi, çok kaynaklı analizi ve Arap Bürosu'nun kendi izlenimlerini ve meşguliyetlerini aktaran editoryal yorumuydu. Ayrıntılı görev raporları, kabileler hakkındaki ve topografik, siyasi ve biyografik araştırmalar ve bilimsel bir standardın diğer denemeleri arşivin geri kalanını oluşturdu” (Mohs, 2008: 10).

Büro tarafından Bülten'in gizli statüsünü devam ettirmek için 113. sayının sonunda alıcılara gerekli uyarıların yapılmış olması, bu konuda sonuna kadar hassas davranılmaya çalışıldığını göstermektedir: *“Arap Bülteni'nin gizli niteliğini gözden kaçırma eğilimi olduğu gözlemlenmiştir. Her ne kadar düşmanlıkların sona ermesiyle birlikte, bazı içeriklerle ilgili olarak gizlilik ihtiyacı artık önemli olmasa da genel olarak ifşa edilmemesi gereken bazı Arap istihbaratı hala bulunmaktadır. Bu nedenle, Bülten'in alıcılarından, onun gizli niteliğine saygı gösterilmesini sağlamak için adımlar atmaları istenmektedir” (Arab Bulletin, No. 113, 17 July 1919).*

8. “Notes on the Middle-East”

Bülten'in 107. sayısında, Büro tarafından son sayısının gecikmesi ve bölgedeki son durum değerlendirilirken *Arbur* (Arap Bürosu'nun kısa adı) ve Bülten'de sona gelindiğinin de işareti verilmektedir: *“Son numaramızın 22 Ekim'de görünmesinden bu yana geçen uzun aralık için çok az açıklama gerekiyor. Orada kaydedilen başarılar, Kuzey Bölgesini sütunlarımızdan silip süpürdü, geriye sadece güney ordularının o tarihten bu yana yaptıkları faaliyetlere ve Fakhri Paşa'nın Türkiye ile ateşkesin şartlarını kendi gücü açısından yerine getirmeyi reddetmesine dikkat çekmek kalıyor. Tüm Arap dünyasından gelen raporlar, İngiliz zaferlerinin yerli akıl üzerinde yarattığı derin etkiye tanıklık ediyor. Mezopotamya'da eşi görülmemiş sayıda kabile şeyhleri tebrik etmek için bir araya geldi; Suriye, Türklerin baştan aşağı yok oluşunu kendisi gördü; Arabistan'da İbn Reşid'in artık Kral Hüseyin'in maaşlı bir tebası iken, İbn Suud'un emirlerimize sessizce itaat etmesi önemsiz değil. Asir'deki durum tartışılıyor. Yemen'de Türk Vali, garnizonun tahliyesi için İmam ile görüşüyor. Önümüzdeki birkaç ay boyunca Arabistan'ın siyasi durumu ve işgal altındaki topraklarda benimsenen istihbarat sistemi, Bülten'in herhangi bir yararlı*

amaca hizmet etmeye devam edip edemeyeceğini belirleyecektir” (Arab Bulletin, No. 107, 06 December 1918).

1919'da I. Dünya Savaşı sona ermiş, gözler Avrupalı diplomatların barışı kendi hesaplarına tesis etme mücadelesine şahit olmaktadır. Orta Doğu'da dengeler değişirken Arap Bülteni'ni oluşturan bu yeni cephenin arkasında yeniden oluşturmak için, gerçekte sadece Bülten'in feshedildiğine meraklı gözleri ikna edebilmek için yeni bir isim önerildi. *Middle-Eastern Bulletin*, *Political Notes on the Middle-East* ve *Middle-East Gazette* gibi isimler üzerinde duruldu. Sonuçta *Notes on the Middle-East* üzerinde anlaşıldı (Westrate, 1992: 105).

Arap Bülteni, “*Notes on the Middle East*” ismiyle sadece dört sayı yayımlanmıştır. 7 Aralık 1919 tarihli birinci sayısı, Garland'ın direktörlüğünde çıkarılmış ve diğer üç sayının direktörlüğünü yeniden Arap Bürosu başkanı olan Kinahan Cornwallis üstlenmiştir. Bu isimle yayınlanan ikinci sayı 30 Ocak 1920, üçüncü sayı 1 Nisan 1920, dördüncü sayı ise 5 Haziran 1920 tarihlidir. Baskı yeri Sharia Lazoghli, Kahire olarak belirtilmiştir (The Qatar Digital Library: Arab Bulletin 2).

Sonuç

1916'da Şerif İsyanı başladığında, istihbarat Britanya'nın kaynaklarının etkin bir şekilde zafer peşinde koşmasına yardımcı olacaktı. Ortadoğu'daki politikalarının savaş çabalarına ve savaş sonrası anlaşmaya yardımcı olacak şekilde uyumlu hale getirilmesi gerektiğine karar verdikten sonra, savaşın ikinci yarısında bunun uygulanmasını denetlemek için bir istihbarat bürosu yaratan İngilizler, bunun avantajlarını kullanmaya başladılar. 1918 yılı sonuna gelindiğinde ise Orta Doğu'daki Arap coğrafyasında Kudüs'ün (11 Aralık 1917) ardından Şam'ın düşüşü (1 Ekim 1918) İngiltere'nin bölgedeki savaş sonrası kazanımlarını garantilediğinin de bir nevi göstergesi olacaktı. Ortadoğu dengelerinin sağlanmasında önemli bir figür olan Arap Bürosu, resmi olarak 19 Şubat 1920'de sona ermiş olsa da, Arap Bülteni son baskısını 30 Ağustos 1919 tarihinde, devamı olan “*Notes on the Middle East*” ismiyle ise 5 Haziran 1920 tarihinde yapmıştır.

Bülten'in geniş kapsamına karşılık Hogarth'ın belirttiği gibi varoluşunun birinci önceliği, "Hicaz ve Arap İsyanı alanı" olacaktır. Arap Bürosu istihbarat uzmanlarının isyanın başlaması, gelişimi üzerinde baş rolü oynadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. İsyancı bedevilerin ve Şerif kuvvetlerinin arasında ilk elden bölgeden sıcak gelişmeleri aktarmışlardır. Arap Bülteni ikinci olarak, yetkili olduğu bölgedeki siyasi meseleler hakkında yetkin yorum ve yargılarda bulunma çabasında olmuştur. Büro'ya bağlı olsun ya da olmasın bölgedeki istihbarat uzmanlarının bültendeki makale ve raporları, alınan istihbaratın içinde veya "Arap Bürosu notu" şeklinde sonunda yer alan değerlendirmeleri bunun göstergesidir. Üçüncü olarak da Arabistan haritaları, Arap tarihine yönelik makale örnekleri, Araplar ve Arapça konuşulan coğrafya hakkındaki tüm verileri toplama ve kaydetme hedefine yönelik çalışıldığının da göstergesidir.

Arap Bülteni, genellikle sahadaki istihbarat uzmanlarından alınan haberler ile oluşturulmuştur. Arap Bürosu istihbarat uzmanları Arap aşiretlerinin künyelerini, zafiyetlerini listelediler. Askeri, siyasi ve yerel casuslar vasıtasıyla geniş ölçekli veriler toplayarak İngiltere'nin bölgedeki siyasi ve askeri politikalarının alt yapısını oluşturmuşlardır. Bülten, Londra ve Orta Doğu'daki ilgili askeri ve siyasi personele ve ayrıca Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz bölgesindeki diğer diplomatik görevlilere gönderildi. Arap Bülten'in resmi olmayan okuyucu kitlesi çok daha genişti ve bu sayı neredeyse anında önemli ölçüde arttı. Ancak kısa süre sonra hangi departmana dağıtılacağı sorun haline geldi. Bu durum, Arap Bülteni'nin Orta Doğu siyasetinin belirlenmesinde oynadığı rolü göstermesi bakımından dikkate değerdir. Arap Bülteni'nin varlığı müttefik devletlerden Fransız ve İtalyanlar tarafından keşfedilmişse de onun hakkında İttifak devletleri kaynaklarında herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Bu bilgi bile İngiliz istihbaratının gizliliği koruma adına bir başarısı kabul edilebilir.

Bülten'in İngiltere'nin Orta Doğu'daki özellikle Fransızlara ve Siyonistlere yönelik politikalarla yüzleşen en geniş çağdaş sorunlardan kaçındığı iddiası ise gerçeği yansıtmamaktadır. Birincisi, Bülten istihbarat elemanları tarafından çıkarılmaktadır. İkinci olarak Sykes-Picot görüşmeleri ve McMahon yazışmalarından geç bir zamanda haberdar olan Arap Bürosu'nun Bülten'de müttefiklere dair hassas konuları

ele almasını beklemek bir nevi abesle iştiğal etmek olacaktır. Büro'da Fransız karşıtı bir hava hâkim olsa bile iki devletin müttefik ve ortak menfaatlerinin olduğu unutulmamalıdır. Her ne kadar Büro, faaliyetleri ve raporlarıyla İngiliz politika kurucularını yönlendirmiş ve etkilemiş olsa da bu Arap Bürosu ve gizli yayın organı Bülten'in Arap meselelerine daha fazla ağırlık verdiği mevcut gerçeğini de değiştirmemektedir.

Arap Bürosu, istihbarat ve araştırma verilerinin düzenlenmesi ve harmanlanmasına ek olarak, Müttefik devletler propagandasının uyumu ve dağıtımı ile uğraştı. Arap Bürosu tarafından al-Haқиqа (Hakikat) ve El Kawkab gibi resmi propaganda yayınları üretildi ve dağıtıldı. Bülten'de *Mokattam*, *Reuter*, *El-Ahram* gibi gazetelerden Şerif isyanını destekleyen propaganda yazılarına da yer verilmiştir. Müslüman dünyasından Arabistan'daki gelişmelere verilen tepki de Bülten'de dikkatle izlenmiş, Şerif isyanı hakkında Müslüman kamuoyunun nabzı tutulmuştur. Bülten'de Arabistan'daki Türk taraftarı ya da Türk karşıtı olan kabile ve liderleri büro tarafından gruplandırılmıştır.

Arap Bülteni'nde, Arap-Ermeni-Yahudi birlikteliğini sağlayarak Osmanlı'yı bölgede zayıflatmak ve İngiliz politikasını daha işler kılmak; Şerif Hüseyin ve oğullarının aracılığıyla İngiltere'nin Arabistan coğrafyasındaki konumunu güçlendirme, diğer Arap şeyh ve liderleri ile iyi ilişkileri devam ettirme; Türk Hilafeti'ne karşılık Arap Hilafeti'nin kurulması; Arap milliyetçiliğini güçlendirme; Yakın Doğu'daki kadim Hıristiyan unsurları destekleme ve Osmanlı cihadını etkisiz hale getirmek gibi Arap Bürosu'nun görüş ve kaygılarını izlemek de mümkündür.

Türk cihadı ve Alman zaferi adına yapılan propagandaya karşılık Arap Bülteni vasıtasıyla İngiliz istihbaratı da karşı propaganda faaliyetleri yürüttü. Öyle ki İngilizlerin Orta Doğu'daki Türk propaganda ve istihbarat faaliyetlerinin engellenmesinde başarı sağladığı söylenebilir. Büro, bölgedeki Alman ve Türk istihbarat uzmanlarının faaliyetleri hakkındaki istihbaratı raporlar haline getirmiş ve bunların bir kısmı da Arap Bülteni'nde yayınlanmıştır. Almanların "Stotzingen Misyonu", Teşkilat-ı Mahsusa'nın "İpek Mendil Harekâtı" girişimine dair istihbarat ve bu misyonların ifşa edilerek başarısız kılınması İngiliz istihbarat teşkilatının Türk ve Alman

istihbaratı karşısında bölgedeki etkili konumunu ortaya koymaktadır. Neticede denilebilir ki Bülten, Orta Doğu tarihinin aydınlatılmasında önemli bir referans kaynağı olarak mevcudiyetini korumaktadır.

Kaynakça

- F. O. 882/2/1 - ARB/15/3 “Founding and Duties of the Arab Bureau”.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 1, 6 June 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 2, 12 June 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 3, 14 June 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 4, 16 June 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 5, 18 June 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 6, 23 June 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 7, 30 June 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 9, 09 July 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 10, 14 July 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 11, 17 July 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 12, 19 July 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 13, 01 August 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 15, 10 August 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 16, 18 August 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 19, 9 September 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 20, 14 September 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 22, 19 September 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 23, 26 September 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 25, 07 October 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 26, 16 October 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 29, 08 November 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 31, 18 November 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 34, 11 December 1916.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 37, 04 January 1917
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 38, 12 January 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 39, 19 January 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 40, 29 January 1917.

- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 44, 12 March 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 45, 23 March 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 48, 21 April 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 49, 30 April 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 50, 13 May 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 51, 23 May 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 60, 20 August 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 71, 27 November 1917.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 82, 17 March 1918.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 89, 14 May 1918.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 91, 04 June 1918.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 92, 11 June 1918.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 93, 18 June 1918.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 100, 20 August 1918.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 107, 06 December 1918.
- F. O. 882/25-28 - *Arab Bulletin*, No. 113, 17 July 1919.
- IOR/L/PS/10/576.
- Bell, Gertrude Lowthian, (1940). *The Arab war, confidential information for general headquarters from Gertrude Bell, being despatches reprinted from the secret "Arab Bulletin"*, London: The Golden Cockerel Press.
- Çabuk, Mustafa, (2019). İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro (1916-1920). *Belgi Dergisi*, 2 (17), 1130-1147.
- Hamm, Geoffrey, (2012). British Intelligence and Turkish Arabia: Strategy, Diplomacy, and Empire (1898-1918). *Unpublished PhD Thesis*. University of Toronto.
- Kedourie, Elie, (1976). *In the Anglo-Arab Labyrinth*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Koloğlu, Orhan, (2018). *Lawrence Efsanesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Köse, İsmail, (2014). Almanya'nın Stotzingen Misyonu: İngiltere ile Almanya'nın Arap Yarımadası ve Afrika'daki Mücadelesi. *Tarih Bilinci*, 29, 65-71.
- Mohs, Polly A., (2008). *Military Intelligence and the Arab Revolt*. Oxon: Routledge.
- Notes on the Middle East*, No. 1 - 4. [The Qatar Digital Library]
- Öke, Mim Kemal, M. Lütfullah Karaman, Emir Turam, Mithat Baydur, Orhan Koloğlu, (1995). *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Polat, Ü. Gülsüm, (2010). Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVI / 76, 97-131.

Westrate, Bruce, (1992). *The Arab Bureau – British Policy in the Middle East 1916-1920*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Yılmaz, Sait, (2017). *Türk-İngiliz İstihbarat Savaşları 1914-1918*. Ankara: Kripto Basım.

Extended Abstract

This study is an examination of the Arab Bulletin / Arab Bulletin, the secret publication of the Arab Bureau, one of the overseas (MI6) branches of British intelligence during World War I. When World War II began in 1914, British policy in the Middle East was not in a coordinate state. Needing an effective method of struggle against the Ottoman jihad announced in 1915, London established the Arab Bureau as an advisory body based in Cairo. The Bureau became the central repository for most of the intelligence gathered before 1914. The Arab Bureau was established by Britain as a branch of the Intelligence Service of the British High Commission in Egypt to keep the balance in the Middle East during the war and operated between 1916-20.

The Bulletin, which was sent to the relevant military and political personnel, included intelligence reports in the Near East, the Middle East and North Africa, especially in Arabia, tribal, topography and biography studies, academic papers on personalities or regional issues, translations from foreign newspapers and the editor's comments. The Arab Bulletin carried all the impressions and concerns of the Arab Bureau and consisted mainly of reports and news from intelligence experts in the region. Counter-propaganda activities were also carried out in favor of England through the Bulletin. Although the disclosure of the Bulletin by the allies is debatable, its contribution to historians in understanding the developments in the Middle East, especially in Arabia, is indisputable.

Beyond being an intelligence and propaganda organ, the Arab Bureau has taken part in collecting, creating and disseminating historical, geographical, economic, political, topographic and epistemological data about the region besides directing and intervening in military operations and British policy in the Middle East. By using the expression "museum of current knowledge" for the bureau, George Lloyd also defined the role it should adopt.

After 1914, the British Foreign and War Department focused much more narrowly on intelligence work. As a result, with the establishment of the Arab Bureau under the authority of the Ministry of Foreign Affairs in 1916, a large number of materials including

the regularly published Arab Bulletins were produced. War Department materials were also made more specific, creating daily and monthly intelligence summaries and reports. Authorities in Cairo and London created new maps, compiled route reports and published a series of handbooks for distribution. The Hijaz, Yemen and Asir Handbooks were compiled and distributed by the Arab Bureau under the name "Arabian Handbooks". With these handbooks, it was possible to learn more about the tribes and to compile a description of the known routes of caravan trade that were not seen even by European travelers. Another activity of the Bureau was to update existing maps, especially in Arabian geography, and to produce new ones. Some of these maps were published in the Bulletin and appear to have been over-utilized during the war.

Founded in May 1916, The Arab Bulletin consisted of news from all kinds of intelligence experts in the region. It was the Arab Bureau's secret intelligence publication and a secret weekly Middle East policy magazine. Although the Arab Bulletin was published once a week under the authority of the Ministry of Foreign Affairs by the General Staff, it was published several times during a month depending on the pace of events. Many issues were published in every two days. On the other hand, the last issues were published once a month or every two months.

The Arab Bulletin, the "secret" regular news summary of the Arab Bureau, was first published on 6 June 1916 and the last edition on 30 August 1919. The first and ninth issues of the Arab Bulletin consisting of 114 issues are published by T.E. Lawrence's directorship. The numbers between the second and sixteenth issues of the Bulletin are generally D.G. Under Hogarth, all numbers between the seventeenth and one hundred and eleventh issues were published under the direction of Kinahan Cornwallis. The one hundred and twelfth issue was published under the direction of C.A.G Mackintosh, and the one hundred and thirteenth issue was published under the direction of H. Garland.

The priority of the Bulletin, which Hogarth also stated, will be the "Hijaz and Arab Revolt area". The beginning of the Sheriff's revolt is described in the 5th issue of the Bulletin and it presents the demand for cooperation of the opposite side - unlike the Sherif family. The Bulletin also included propaganda articles supporting the Sharif rebellion from newspapers such as Mokattam, Reuter and Al-Ahram. The Sharif revolt was reflected as a total struggle for independence. The British administration wanted to ensure that the support of the British administration continued by giving the impression that the Sharif revolt broke

the Muslim world. The reaction of the Muslim world to the developments in Arabia was also carefully monitored in the Bulletin, and the pulse of the Muslim public presented the Sharif rebellion. In the Bulletin, the pro-Turkish or anti-Turkish tribes and their leaders in Arabia are grouped by the bureau. On the other hand, it is possible to find intelligence even about Arab immigrants in the USA whose number is about 300 thousand.

The Arab Bulletin consisted mainly of news from all kinds of intelligence experts in the region. Contributors often came from the bureau, but to maintain confidentiality, the each source of intelligence was not disclosed. The article titled "The Foundations of Administration in Turkish Arabia" is the first signed manuscript of the bureau staff [G.L.B. (signed by Bell)]. Some of the articles and intelligence reports in the Bulletin are as follows: T.E. Lawrence "Sheriff Hussein's religious views", "Twenty-Seven Articles"; G. Bell "Ishmael Bey from the Milli Tribe"; Robert W. Graves "Turkish borrowing and the cost of war"; Lieutenant Colonel Wilson "The Pilgrimage 1917"; D. Hogarth "Pan-Turan and the Arabs"; H.St.J.B. Philby "Journey in Arabia"; Kinahan Cornwallis "Zionists and Syrians in Egypt"; History C.A. The series of articles titled "Caliphate" in Nallino's work present remarkable examples.

Some of those reporting to the Bulletin are Captain L. Royle of the RAF; Major Joyce of the Hejaz; Syria report by Pere J. Jaussen; About Museiyib, Karbala, Najaf, Hillah Captain H.W. Young's report; "The Signs of Being an Imam" by Lieutenant G. Wyman Bury; In Aden, Lieutenant Colonel H.F. Jacob; G. Bell in Basra; Colonel Wilson in the Hejaz; Major Garland; Captain Macindoe; Major Cornwallis; Captain Philby in Jeddah... The most detailed reports are given by Lawrence. Intelligence about the Mesopotamian region was mostly provided by Gertrude Bell and Sir Percy Cox from Basra, the documents were collected in Cairo and used for propaganda purposes. In particular, it is seen that the tensions between tribes, Sunni-Shiite Muslims, issues between local people and Turkish administrators are emphasized.

It is possible to monitor the economic situation and the conditions of the Jews in Palestine and Syria in the Bulletin. The author of the articles on these subjects is thought to be the famous agricultural expert Aaron Aaronson, one of the founders of the secret Jewish organization NILI. Intensive intelligence was also provided about the notables and opponents of the Union and Progress Party.

Office staff played an important role in leading and accompanying the raids on railway and telegraph lines. It is seen in the Bulletin that these raids were reported in detail by the Arab Bureau members Colonel Newcombe, Major Garland, Major Joyce, Major Davenport, and Captain Lawrence.

An index is possibly published by the Bureau at the end of each year for the Bulletin. D. G. As Hogarth stated, despite its shortcomings and sometimes going beyond its purpose, it has also been studied through an academic point of view to leave a valuable historical document for the future and to shed light on British politics.

As a secret intelligence publication, the bulletin carried all the impressions, concerns, opinions and suggestions of the Arab Bureau. In other words, the Arab Bulletin, the secret official summary of Near Eastern developments, was the most direct way for the Arab Bureau to share its opinion in the highest political circles.

Sir Mark Sykes, an influential figure in the founding of the Bureau, D. G. Hogarth, the Bureau's mentor, influential members R. Storrs, T.E. Lawrence, G. Bell and others were influential on the decision-making processes in Cairo and London with their reports and views on developments in the Near East, especially in the Arabian Peninsula. One of the views expressed by Mark Sykes in his reports, the idea of "weakening the Ottoman Empire in the region by ensuring Arab-Armenian-Jewish unity and making British policy more functional" was fiercely defended by the Arab Bureau.

It is also possible to see the developments that support the anti-French and pro-Sharif Hussein attitude of the Arab Bureau. It is seen that the issue of the caliphate is intensely interesting and they are trying to create a new Arab Caliph. D. G. Hogarth's article titled "The Next Caliphate" is evidence of this effort.

While the bureau mainly put Sharif Hussein at the center of Arabian politics, it kept its ties with other important tribal leaders, especially Ibn Saud, and was at the center of the developments. The connection with Ibn Saud was mostly provided by Captain Shakespear, G. Bell and J. Philby.

The Arab Bureau became the center of application of British policy in wide geography in a short time. It can be said that it has succeeded in preventing Turkish propaganda and intelligence activities in the Middle East. The Bureau has compiled piecemeal intelligence reports on the activities of German and Turkish intelligence experts in the region and some of them have been published in the Arab Bulletin.